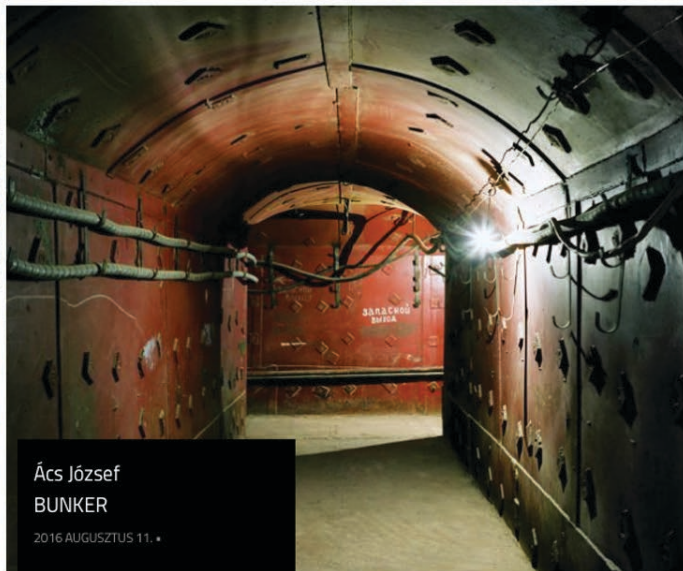

Kókai János
RÁVETÜLÉS

2016 AUGUSZTUS 16. •

Ács József
BUNKER

2016 AUGUSZTUS 11. •

Bíró Zsuzsa
IDŐZÍTETT BOMBA

2016 AUGUSZTUS 1. •

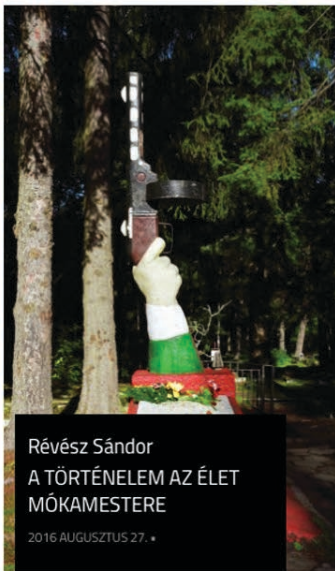
Győri Orsolya
A MEGFELELŐ IDŐZÍTÉS

2016 AUGUSZTUS 13. •

Kiss Lajos András
SÍREMLÉK MINT ESEMÉNY

2016 AUGUSZTUS 5. •

Révész Sándor
A TÖRTÉNELEM AZ ÉLET
MÓKAMESTERE

2016 AUGUSZTUS 27. •

Szűcs László Gergely
ELMONDHATÓ-E MÉG A
KISZOLGÁLTATOTT
INDIVIDUUM TÖRTÉNETE?

2016 AUGUSZTUS 18. •

LIGET

2016-8 augusztus

TARTALOMJEGYZÉK [XXIX.évfolyam 8. szám]

Bíró Zsuzsa IDŐZÍTETT BOMBA	4
A HIDEGHÁBORÚ UTÁN	
Mizsur Dániel VASFÜGGÖNY IDŐN ÁT	13
Ács József BUNKER	15
Kiss Lajos András SÍREMLÉK MINT ESEMÉNY	32
Kókai János RÁVETÜLÉS	36
Mester Béla EMLÉKKÉPEK A SOHASEM VOLT HÁBORÚBÓL	38
Révész Sándor A TÖRTÉNELEM AZ ÉLET MÓKAMESTERE	45

Birtalan Ferenc IGAZ; SZEPTEMBER OLYAN MESSZE VAN	50
Kiss Dániel HA MEGHAL APA	54
Szücs László Gergely ELMONDHATÓ-E MÉG A KISZOLGÁLTATOTT INDIVIDUUM TÖRTÉNETE?	56
Győri Orsolya A MEGFELELŐ IDŐZÍTÉS [FELNŐTT MESE] – Moldován Mária rajzaival	70

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kísvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Szerkesztők | Horgas Judit, Levendel Júlia, Horgas Béla
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kállay Géza,
Kiss Lajos András, Victor András

Eredetileg levéltáros voltam, de a rendszerváltás óta történészként foglalkoztatnak, ami azt jelenti, hogy tekintélyes kollégáim, a szakma arisztokratái, amikor jelentős műveket hoznak világra, a segédmunkákat velem végeztetik, s persze közreműködésem is hitelesíti műveiket. Előfordul, hogy szerepem jelentősebb, néha a mű egészében az én alkotásom, ám erről senki sem vesz tudomást, legkevésbé az illetékes nagyjár, aki szerzőnek hiszi magát. Higgyen, amit akar, én annyit hányódtam már életemben a különböző munkahelyek között, annyiszor rúgtak ki, vagy rúgtak belém politikai okokból, hogy már rég lemondtam a dicsőségről, beérem annyival, hogy itt legalább használnak.

állítólag álszerény kijelentések

A férjem, Bálint szerint ez a szerénység visszataszító, a közönyösség beteges, ő mindenesetre kényesen ügyel a tudományos rangjára meg a neki járó tiszteletre. Szerintem meg gyerekes hiúság ez, de ennél nagyobb bajunk ne legyen, imádom Bálintot, talán még jobban, mint negyven évvel ezelőtt, és nekem elég, ha őt elismerik. Hoppá, ezt nem kellett volna mondanom, mostanában Bálintnak fizikai fájdalmat okoznak az efféle, állítólag álszerény kijelentések, mert kellemetlen bűgást hall tőlük, és furcsa, éles villanásokat lát, s úgy tartjuk, annyi ostobaság kering a világban, legalább mi ketten ne süllyedjünk le az általános színvonalig, én például ne ciripeljek buzgó tücsökként a szakma tűzhelyén, ha képtelen vagyok önérzetesen viselkedni, menjek pszichológushoz. Bálint előkelően mondja, drágám, keressél fel egy pszit. Mióta hatvanéves elmúlt, a férjem kicsit sznob. Sűrű levélváltásba és nagy barátságba keveredett a generatív nyelvten megalkotójával, a világhírű Noam Chomskyval, aki a MIT -en tanít. Hogy mi a generatív nyelvten, azt Bálint még nem magyarázta el nekem, de valamelyik vasárnap majd időt szán rá, csak mostanában túlságosan elfoglalt, sokat sportol, hogy jövőre, amikor nyugdíjba megy, ne legyen üres az élete. Szegény, nagyon retteg a nyugdíjas létől, ötvenévi szünet után újra zongorához ült és fáradhatatlanul gyakorol.

Nekem egyre zakatol a fejemben, megmarad-e az állásom, vagy magával sodor az általános elbocsátási hullám. Az intézetben belül valami készülődik, apró jelek árulkodnak erről, egy erőltetett köhintés, egy elfordított fej, egy elharapott mondat, mikor az ebédlőbe lépsz... Kollégáim szeméből próbálom kiolvasni a sorsomat, megannyi rejtvény, a főnök titkárnője köhög, ha meglát, Szendrőné és a kis Léna, akikkel egy szobában dolgozom, rejtélyesen pusmognak a hátam mögött, paranoiás volnék? Mayer úr, a portás minden titkok tudója, reggel mély szánakozással üdvözölt, a hangját valóságos gyászéneknek hallottam.

És ma volt a nap, amikor a főnök azt üzentte, legyek készenlétben, mert beszélni akar velem. Várakozni nem jó, az embert megbénítja a szorongás. Érthető, hogy nem tudtam semmi hasznosat csinálni. Dermedt lelkiállapotomban lassacskán megettem az óriás tortát, amit öcsém egyik gyerekének születésnapjára hoztam el a cukrászdából, almatorta normann módra, tizenkét szelet. A legenda szerint Hódító Vilmost köszöntették ezzel a tortával ezerhatvanhatban, amikor Anglia földjére lépett. Miközben ettem, úgy éreztem, idegnyugtató hatása van. Később, jóval később, amikor rosszul lettem, be kellett ismernem, hogy tizenkét tortaszelet elfogyasztása játszadózás az öngyilkossággal.

A főnök végre hívatott. Elém tett egy régi könyvet, fellapozta, valamit magyarázott, de képtelen voltam figyelni rá, forgott velem a szoba, ő meg egy furcsa propellerre hasonlított, én kapaszkodni próbáltam, beszéltem is, de hogy mit?! A mosdóban, a köveken fekvé tértem magamhoz, a kis Léna bámult rám rémülten. *Hát élsz?* – örvendezett azon a vékony kis hangján, *igazán élsz?* Ő vitt haza taxin, és tőle tudtam meg a történeteket. Majdnem meghaltam, ez tény. Kirúgás viszont nem fenyeget. *Akkor mi a gond?* – kérdezné az öcsém.

feledve a szép hazatérést

Istenem, hogy vártam aznap este a férjemet! Egész nap ki volt kapcsolva a telefonja, valami szakmai rendezvényen ült, nem tudhatott a történetekről, bevallom, arra vágytam, hogy sajnáljon, aggódjon, sőt ahogy szokta, rémülten kapkodjon, becézzen, de ő akkor lótuszevő társaival vígan lakomázott, ahogy a hexameterekben áll: feledve a szép hazatérést. Aki azt hiszi, hogy pszichedelikus látomásai csak a kábítószer fogyasztóknak vannak, alaposan téved, az eredményes munka, a jó vita, a pezsdítő társaság is el tudja venni kis időre az ember esztét. Ráadásul Bálint aznap különösen sikeres előadást tartott, és egyhangú szavazattal választották az elnökségbe, emellett jól evett, ivott, jó barátok és barátnők vették körül. Megsimogatta a fejemet, megpaskolta az arcomat, valamit gügyögött, hogy aludjam ki magam, reggel mindent megbeszélünk, és eltűnt a dolgozószoba ajtaja mögött. Sejtettem, hogy Chomskyt hívja. Itt akkor este tíz volt, Bostonban délután öt, az öregúr valószínűleg túl volt a lunch utáni álmán,

Bálint lelkesen magyarázott, nehéz elképzelni, hogy akadjon amerikai, helyesbíték, akadjon bárki a világon, aki érti a férjem angol kiejtését, a jelek szerint azonban Chomskyval ez a csoda is megtörtént. Nem tudom, Bálint mikor feküdt le, mert azonnal elaludtam. Reggel korán elment hazulról, csak egy levélkét hagyott: *„Kicsim, te a világvégét is átaldnád? Tegnap hatalmas dolgok történtek, de nem tudom elmesélni, mi és hogy, mert most három napra Szegedre megyek, ne aggódj, a szőrmegalléros kabátomat viszem, majd hívlak, ha lesz egy perc időm...”* Arról egy szó se, miért megy Szegedre. És nem hívott. Bizonyára egy percnyi ideje sem volt.

Eltelt egy hét.

A múltban botorkálok, de ezt voltaképpen megszoktam már, hiszen mostanában minden napunk másnapja történelemmé alakul, kitüntetett pillanattá, amikor – állítólag – az ember akarata a véletlennel találkozik...

Leültem a géphez, és semmi sem jutott eszembe. Bálint szerint minden azon múlik, hogyan kezd valamit az ember. Világra jövetelt, tanulást, munkát, szerelmet, halált. Mondjuk, indítsak egy Goethe-idézettel, a Faustban csomó érintetlen bölcsességet találok, csak ne legyen túl hosszú, és persze túl rövid se, és vágjak bele... „Az értelem valóban itt a fő?” Tán így jobb: „Kezdetben volt az erő.”

Belevágok.

Már nagy halom jegyzetet gyűjtöttem, és tisztán látom, hogy függetlenül a gondolatok és tények ide-odacikázásától térben és időben, munkám szilárd alapja az a három év lesz, 1439 őszétől 1442 teléig, amikor a két részre szakadt Magyarországon két király uralkodott, Habsburg Albert özvegye, a harminckét éves Luxemburgi Erzsébet, és a tizenhat éves Ulászló. Kusza világ ez, öldöklő hatalmi vágyak versengése, polgárháború. Erzsébet biztos helyre akarja menteni Szent István koronáját, a veszélyes feladat végrehajtásával a királyi gyerekek szárazdajkáját, Kottanner János bécsvárosi tanácsos feleségét bízta meg. Ez az okos és bátor asszony (készülő könyvemben

hosszan írok róla) éjszaka kel át segítő társaival a befagyott Dunán, furfanggal és lélekjelenléttel, baj nélkül elszállítja a koronát Komárom várába, ahol biztos helyre rejti. Hála neki, nagyszabású szertartás keretében tavasszal megkoronázhatják Erzsébet háromhónapos kisfiát, V. Lászlót. A polgárháború azonban csak két év múlva ér véget, amikor Erzsébet végre lemond a trónról László javára. Rejtélyes végkifejlet, hogy a királyné hat nappal később, ismeretlen betegségben, mindössze harmincnégy éves korában, váratlanul meghal.

A történelmi témák megítélésénél elvi alapon nem értek egyet Bálinttal, őt ugyanis a régen volt események csak akkor érdeklik, ha Angliában történtek. Régi, meghitt szokása, hogy szilveszter este Churchill emlékére üríti poharát, az apósomtól tanulta, akinek családjában a háború alatt ez lelkesen gyakorolt szertartás volt. Chomsky szerint a Közép-Európában honos Churchill-kultusz legalább olyan nevetséges, mint az angolok múltba fordulása, én azonban a szigetország lelkes híve vagyok, mert ők, más népekkel ellentétben, nem hiszik, hogy a gondolkodás valami veszélyes fertőző betegség.

*Holnap Szent Bálint napja lesz,
Mindjárt reggel korán;
És ablakodnál párodul,
Ott leszek én, leány...*

Ez a nap nekünk mindig különösen kedves. Bálint szegény családból származik, egy szelet csokoládénál gazdagabb ajándékot gyerekkorában sohasem kapott. Házasságunk első éveitől én igyekszem kárpótolni. Ajándékkal ébresztem, különleges reggelit csinálok, és este étteremben vacsorázunk. Késő este Bálint még megkeresi jól elrejtett további ajándékait. Sógornőm, Kriszti szerint ez infantilizmus. Könnyen ítélkezik, őt gyerekük van, nem nagyon érti, miért játszunk hülye játékokat, miért nem csináltunk mi is inkább gyerekeket, mikor még lehetett volna. Miért is nem? Csitt! Ez fájó pont. Ma már elég volt a fájdalomból, reggel, délben és este is kerestem Bálintot, a készüléke süket, vissza nem hív. Késő este jelentkezett, beszédes volt, figyelmes és érdeklődő, talán túlságosan is, mint aki meg akar felelni, de elképesztő ügyességgel egyetlen kérdésemre sem válaszolt. Nem mondta, mikor jön haza és miért van ott.

ellenszenves kis féreg

Ám most nem törhetem ezen a fejem, készülnöm kell, a főnök berendelt, tudni akarja, hogy állok a munkával, és tehet-e értem valamit, szeret fáradozni értünk, szereti magát nagy és jó embernek érezni, meggyőződése, hogy nélküle semmi sem oldható meg. Mellesleg a főnök nagyon nem szimpatikus, mondjuk ki, egy ellenszenves kis féreg. Kávéval és keksszel kínál, és merő szórakozottságból – vagy gonoszságból – megkérdezi, hány évesek a gyerekeim, és mi érdekli őket, aztán bocsánatot kér, mert tapintatlan volt, elfelejtette, hogy az ég engem nem áldott meg gyerekekkel. Neki három fia van, a sors igazságtalanul osztja kegyeit, sőt néha szemétkedik, és az arcodba röhög: egy ilyen férgecskét, mint a mi főnökünk, aki ráadásul húsz évvel fiatalabb nálam, minden jóval elhalmoz. Bálint utálja, ha így beszélek, ilyenkor megfedd: Aki atyjafiát csúnya szóval illeti, az megérdemli a gyehenna tüzét... Néhány századdal előbb az uram biztosan prédikátor lett volna...

Fókuszáljak a történelem titkos rugóira, tanácsolja atyaian a főnök, miután referáltam neki a munkámról. Eszemben sincs bárhova fókuszálni, már felálltam, már mennék, de ő enyhe zavarral közli, hogy van még valami. Lelkemre köti, hogy Sigismundról, makacsul így nevezi Zsigmond királyt, szóval róla csak érintőlegesen írjak, mert a problémával ő maga behatóan foglalkozik. A kis ízellábú nem tagadja, bűnösnek tartja Sigismundot, mert uralkodása második felében az európai ügyek rendezése foglalta le, és nem vette észre a magyarok közti széthúzást, emiatt a táborokra szakadás mint ősi átok azóta is érvényes a honi földön. Így mondja a mi kis bossunk: *honi*. Mintha engem becézne, édesmészesnek szólítana, *honey*. Én meg bólogatok, miért bólogatok? Jó, hogy Bálint nem lát ilyenkor. Elkalandoztam, férgecske zavartan makog valamit, lehet, hogy éppen szerelmet vall? Végül is jól karbantartott, zenét és természetet kedvelő hatvanas vagyok, ő meg egy kalandvágyó negyvenes... De nem, másról van szó. Bevallja, hogy színdarabot ír, a témát nem fedheti fel, csak annyit mond, irodalmi szenzáció lesz, a magyar történelem drámájának drámája. Rettegek, hogy esetleg beavat a titkába, de szerencsére nincs

szándékában, csak annyit mond, a befejezés még bizonytalan, racionalitás és irracionalitás között ingadozik, de több információt nem adhat. Megértően bólogatok. Az ajtóban megállít, suttog: ugye megkérhetem, hogy senkinek egy szót se? Méltósággal bólintok, mélyen a szemébe nézek, közös titkunk van, igazgató úr... Ideje szembenézni a ténnyel, hogy főnökünk elmeaháborodott. Csodálkozol? – jegyezné meg Bálint, és Einsteinre hivatkozna, aki megmondta, kevés ember van, aki a szemével lát és az eszével gondolkodik...

Iszom. Jócskán.

Ma nem megyek be, azt mondtam, csőtörés van nálunk, a főnököcske irtózik a csőtöréstől, ez gyerekkori trauma nála, a víz zubog, úszik a lakás, tanítónő anyja sikoltozik, ő bepisil, apja kihívja a tűzoltóságot, ő elbújik a fehérneműs szekrényben, bemocskolja a frissen mosott holmit, elverik. Az ízeltlábúaknak is van múltjuk.

Szóval a történelem titkos rugói... Jó téma, vágjunk bele. Bálint ugyan lebeszélne, ez nem tudomány, mondaná, ez lektúr. Na és ha így van? A lektúr a lépesméz, amely kedvet csinál az íztelen tudományhoz. Felolvastam ifjú ösztöndíjasunknak, a kis Lénának néhány sort Aeneas Silvio Piccolomini, sienai püspök bizalmas leveléből, amelyben beszámol a német császárnak pártfogoltja, az ifjú V. László életmódjáról:

„Reggel, alighogy ágyából felkel, görög csemegeborral és cukorba főtt dióval kínálják, mely után misét hallgat, majd amikor termeibe visszatér, terített asztal várja, szárnyas sültekkkel és magyar borral. Ebédre mindig legalább tizenhárom fogást és erős osztrák borokat szolgálnak föl, ezalatt bohócok, énekesnők és táncosnők előadásai a király érzékiségére hatnak, míg gyenge elméjét hízelgő udvaroncok a nagyság álomképeivel töltik meg.”

az ilyen csinos kis buborékok

Ez jó, mondta Léna, és azóta lelkesen tanulmányozza az akkori királyi udvarok szokásait. Azt hiszem, jó hatással vagyok erre a kislányra. Bálint szerint azonban csak áltatom magam, az ilyen csinos kis buborékok tovaröppennek az erőfeszítések elől. A férjem olyan furcsán, ünnepélyesen beszél az erőfeszítésekről, a nagy tudás, mondja, nagy fájdalommal jár, én viszont biztos vagyok benne, hogy ez nem igaz, némelyeknek a tudás boldogságot okoz. Ha ezt mondom, mindig ordít.

Utoljára tegnapelőtt küldött sms-t, hogy jól van, majd jön. De mikor? Reggel arra ébredtem, hogy talán kórházban van. A konferencia háromnapos volt, már több mint két hét telt el. Kénytelen voltam kutatni az íróasztalában, nem tudom, mit kerestem, talán valami jelet, de semmit sem találtam, csak egy furcsa idézetet egy papírfecnin: *a világon a legtisztább boldogság is magában rejtí a szenvedés előérzetét...* Goethe mondása.

pocsék lelkiállapotban

Ha reggelig nem jön haza, utána megyek, megkérem az öcsémet, hogy vigyen le Szegedre, szombat lesz, olyankor ráér. Nem könnyű elhatározás az öcsémekhez fordulni, mert örökké gúnyolódnak rajtunk, nevetséges öreg párnak tartanak bennünket. Már előre hallom a burkolt célzásokat, hogy miért irigylek Bálinttól néhány kellemes napot, amit nélkülem tölt el, bárhog is múlhatja az időt, ennyi jár neki, attól mi még a legendás pár maradunk. És hiába magyaráznám nekik, hogy én Bálint egészségéért aggódom, kiröhögnek. Az öcsém sokkal fiatalabb nálam, valamikor szelíd gyerek volt, csupa jóindulat, mindenki imádta, mióta a sógornőmmel van, állandó defenzívában vagyunk, mert folyton támadnak, csak azért nem kerülöm őket, mert gyakran bízzák ránk a gyerekeiket, mind az ötöt, vagy csak egyet-kettőt, és ha ettől megfosztanának, depresszióba esnék... Ezúttal másként viselkedtek mind a ketten. Az öcsém komoly maradt, nem tett gúnyos megjegyzéseket, a sógornőm is hallgatott, és megállapodtunk, hogy másnap reggelig várok, ha Bálint addig sem jön haza és hírt sem ad magáról, az öcsém levisz Szegedre. Olyan pocsék lelkiállapotban voltam, hogy majdnem elsírtam magam, hálából, amiért ilyen rendesek. Csak később jutott eszembe, hogy biztosan azért megértőek, mert tudnak valamit... Korán reggel sms jött Bálinttól, hogy este 9 körül itthon lesz. Az első percben visszazökkent a világ a normalitásba. Aztán pánik rohant meg, azért rohan haza, mert az öcsém értesítette, hogy Szegedre készülök. Hiszen ez valóságos összeesküvés. És mintha valaki pofán csapott volna, teljes bizonyossággal tudni véltem, hogy szerelmi ügyről van szó. Eddig valóban az egészségét féltettem. A szerelmi válságokon mi már régen túl vagyunk, már annyi mindent átvészeltünk. Most folyton csak erre gondoltam, és közben szégyenkeztem, amiért ilyen mélyre süllyedek.

Gyalázatos nap volt.

Leültem dolgozni, de semmi se jutott az eszembe. Kísérleteztem takarítással, főzéssel, összevissza kapkodtam,

végül elmenekültem hazulról. Erősen sütött a nap, ez megnyugtató. Csak jártam céltalanul, talán órákon át, végül bementem egy presszóba, jó ötlet volt, körülöttem zsongás, kivehetetlen beszédfoszlányok és nevetések, valahogy védettnek éreztem magam, a fiatal pincérnő kellemesen személytelen volt, nem olyan lenéző, mint sok kollégája, ha egy korombeli asszony egyedül ül be egy italra. Dupla adag gin-vodkát rendeltem, aztán még egyszer-kétszer ugyanazt.

Békésen üldögéltem, nem bántottak gyötrő gondolatok, egyszer csak észrevettem intézetünk igazgatóját. Egy kislánnyal ült összebújva, nekem háttal. Azonnal ráismertem a hátára, jellegzetes hát, az évek folyamán százszor is ültem e hát mögött. Ma görnyedtebb volt, mint máskor, mert le kellett hajolnia a kislányhoz, hogy a fülébe sugdosson, ki tudja mit. Kislány volt, tizenkettőnél nem több, inkább kevesebb, óriás adag fagyaltal előtt ült. Megdermedtem: Lolita, vigyázz, veszélyben vagy, menekülj!

A féreg tehát lelepleződött, három fiúgyermek köztiszteletben álló apja titokban kislányokat csábítgat. És senki sem tiltakozik? Majd én! Ha az állásomba kerül, akkor is...

A többi: rémálom. Részletekre emlékszem csak.

Hogy kiáltozok, olyasmiket, hogy vége a játszmának... Meg próbálom a síró kislányt védelmezően magamhoz húzni, a kicsike azonban megrontója karjába kapaszkodik, minden erőmmel eltaszítanám a férget, és akkor hirtelen kijózanodom, már tudom, hogy egy ismeretlen embert támadtam meg, egy ártatlan állampolgárt, aki békésen fagyaltalozott a kislányával. Csak állok, földre sújtva, bénán és némán. A cukrászda vezetője rendőrt akar hívni, de a kislány apja nem engedi, ő csak minél előbb meg akar tőlem szabadulni. Úgy néznek rám, mintha elmebeteg vagy bűnöző volnék. Szeretném elmagyarázni a kislánynak és az apjának és mindenkinek, hogy én én vagyok, és nem egy örült öregasszony, de továbbra sem tudok beszélni. Aztán arra emlékszem, hogy a szimpatikus pincérnő kikísér az utcára, de lehet, hogy kilök az ajtón, és azt mondja, hogy ha bármikor meglátnak a cukrászda közelében, börtönbe juttatnak, én meg nem tudok válaszolni, csodálkozom, hogy még életben vagyok.

Még csak hét óra van, de Bálint már megjött.

A zongoránál ül, valahányszor megjön egy hosszabb útról, azonnal be akarja pótolni az elmulasztott időt. És mint mindig, a *Gyermekeknek* második füzetét ismétli, azokat a darabokat, amelyek valamikor fontosak voltak – de ez régi történet. Túl sok régi történet van, eltűnnek, felbukkannak, mindig más a jelentésük. A raktárszobában kuporgok, még nem akarok előjönni, gondolkodnom kell, nem számítottam rá, hogy Bálint már itt lesz.

a kíváncsiság életveszélyes

Kávéillat. Bálint specialitása. A konyhában is illatos étel fő, ilyesmiben virtuóz, meg a beszéd és a beszéd elkerülésének is mestere. Elég sokáig titkolta, hol van, miért van ott, ahol van, és kikkel van... Jogom van kérdéseket feltenni, noha tudom, a kíváncsiság életveszélyes, és jobb, ha nem tudom, amit tudni akarok... Most abbahagyta a zongorázást.

Nagy a csend...

Az utcáról jövő halvány fényben meglátom Bálintot, aki velem szemben a földön kuporog, mint egy házőrző kutya. Engem néz. Töprengve néz. Töri a fejét, ki vagyok? Nem szólít meg, én sem őt. Az arca elgyötört, akárcsak az

enyém, elnyűtt, öreg pár vagyunk, sem gyerek, sem unoka, élnék-e még, ha az öcsém gyerekei nem volnának? Bálint is a bolondjuk. Saját gyereket mégsem akart. Önkéntelenül ránézek, azt mondja, már órák óta itthon van, sajnos közben elfőtt a vacsora, de azért elmondaná, mit főzött, várja, hogy ámuldozzak. Nem ámuldozom. Válaszoljon a kérdéseimre, nem kell őket feltennem, vágjon bele.

Nem szólunk. Ki bírja tovább? Én a hallgatás mestere vagyok. Ő megkérdezi, gyakran sziesztázom-e itt a padlón? Nem válaszolok, ő válaszol magának, *aludni vagy ébren lenni*, mondja, *végül is mindegy, ha nincs befolyásunk a világ dolgaira*. Nagy igazság, válaszolom, elégedetten, bólint, én hozzáteszem, hogy ezt a nagy igazságot szilveszterkor az öcsémtől hallottuk... – *Valóban?* – csodálkozik. Legyintek, mindegy.

Hallgatunk.

Lehet, hogy időzített bomba fölött ülünk, lehet, hogy nincs bomba. Az igazság csak akkor derül ki, ha robban. Ijesztő perspektíva. Különös, hogy mind a ketten egyre jobban élvezzük.

kép | Mister G. C., flickr.com

Mizsur Dániel VASFÜGGÖNY IDŐN ÁT

 ligetmuhely.com/mizsur-daniel-vasfuggony-idon-at/

Ha a kép ajtó – és miért ne lehetne éppen ajtó, mert ha nem csak önmaga, akkor leginkább ajtónak mondanám, hiszen a ráma, a képzelt keret mi más, ha nem küszöb, félfá, felső keret? De nem is csak tárgyi mivoltában ajtó, hanem a ki-bejárási lehetősége által, s ha szerencsénk van, tényleg átlépünk rajta, ott ragadunk, talán vissza sem térünk, vagy ahogy mondani szokták: legfeljebb másként. Szóval ki- és bejárálnék, lépnék át a képen: át téren és időn. Valami olyat akarok látni, amit eddig nem, vagy valamit másképpen, máshogyan, egyszerűen, egyszerűbben, olyan üres szemmel, amilyennel csak az állat tud nézni. Csupán enged, nem ural, ha kell, otthagya, nem üledik le semmi a szemében, miközben a miénkben valami mindig óhatatlanul nyomot hagy.

De mi persze mással is állunk szemben.

Hidegháború van.

Nekem most éppen Liepajába, Lettországba kell utaznom. Egy állathoz képest már ez is túl sok egy képért. És nem elégedhetem meg a város nevével, pontosan kell fogalmaznom, Liepaja Karostában vagyok, a város északi részén, szovjet területen, kikötő város lévén fontos katonai központban. De ez így még mindig nem elég pontos: nem is utaztam ide, hanem itt születtem, muszáj lesz itt születnem, ha érteni akarom a háborút. Igaz, nem is itt, hanem jó pár kilométerrel északabbra, valahol Ventspils közelében. Talán lett vagyok. Vagy német, vagy litván, fehérorosz, észt, de az is lehet, hogy norvég. Az biztos, hogy a Balti-tenger partján állok, és az is biztos, hogy hidegháború van. Bár ezt is csak mondják, mert itt semmit sem látok, ami a háborúra utalna. A kikötőben különös alagutak nyújtóznak mélyen benn a vízben – tengeralattjáró-hangárok, tudom meg. Használaton kívüli hangárok. Hidegháború van. A

tenger ugyanolyan lassan és komótosan nyaldossa a homokos partot, mint délen, és a sziklákon ugyanúgy pihennek meg a sirályok, mint nyugatra innen. Tovább kell gondolnom mindezt, hogy esélyem legyen látni a háborút. Tőlem pár száz méterre halászcsonakok várakoznak a parton. Tarka szikladarabok nehezítik utamat, de sikerül belemártanom lábamat a vízbe: hideg, de még kellemes. Hidegháború van. Épp most bukik a horizont alá a nap. 1961 vagy pár évvel később. Láthatom mindennap. Kissé megélénkül a szél, ez azért más, északi, frissebb, acélosabb, a tenger felől érkezik, de nem sós illatú, ahogy másutt megszoktam, inkább fémesszagú, tiszta. Ez most egyébként lényegtelen, mert hidegháború van, ilyenkor ezek az érzéki megfigyelések talán nem is számítanak. Készenlétben kell lenni, örökre. A halászok nekiindulnak a tengernek; órák vagy évek, évtizedek óta ez a legnagyobb mozgás, amit észreveszek. Háború van, 1973, igen, mert egy mogorva épület bukik ki a vízből, 20-30 méterre a parttól. Bunker, mondják, bunker, mert háború van. Nem védi semmi a magasodó hullámoktól, ablakai a partra néznek. Ebből tudom, hogy ember építette. De nem látok benn senkit. Ennél a képnél akár el is időzhetnék, megtehetem, hiszen évtizednyi időm van. De majd ez is lejár. Lehűlt a levegő, éjszakai őrsváltás. Én idegen vagyok itt, távozom, mert háború van, veszély, 1983 körül.

Ha egy kép ajtó, akkor így lehet belépni rajta. Nem látni be egészen. Megnézem innen is, kívülről, hátha. Itt nincs háború, régen nem is volt. Én nem emlékszem háborúra, nem is emlékezhetek. De látom a képen a bunkert, romos épület, félig már beleroskadt a befagyott tengerbe. Ott háború van! Lövésnyom sehol. A bunker inkább az enyészeté, mint a fegyverropogásé, a bombáé, az atomveszélyé. Nem értem, miért áll még ez a romos épület. Nincs pusztítóbb erő a fagynál, a feloldásnál. Vagyis a háború. De ez az épület nem is bunker, inkább egy meggondolatlanul felhúzott lakóház. Halászsoknak. De ha belegondolok, mit keresne egy lakóház halászsoknak egy steril kiállítóterem hófehér padlózatába süllyesztve? Játék ez, tét nélküli, történet, látvány. Csukott ajtajú, elvasfüggönyözött kép. Háború is lehetne.

kép | Martin Roemers: A hidegháború emlékei című képsorozatból, lensculture.com

Szereplők

WERNER, nyugdíjas korú túravezető az atombunkerben

WOLFGANG, negyvenes független értelmiségi

OSKAR, negyvenes irodalomtörténész

EVA, harmincas évei vége felé járó magányos nő

FRANZISKA, Eva barátnőjének lánya, most érettségizett

LUDWIG, nyugdíjas, érdeklődő munkásember

UDO, Werner fiatal munkatársa

Werner és Ludwig érkeznek, belépnek a bunker információs részlegének vezérlőtermébe.

LUDWIG: Ez roppant érdekes..., hogy rabokkal, bebörtönzött mérnökökkel dolgoztatták ki a betonvasak szerelési terveit. *(Werner bólogat)* De logikus, hiszen azok biztos nem mondták el senkinek, min dolgoznak.

WERNER: Meg hát nem is tudták. Csak részinformációkat kaptak. Ez az egyes számú alapelv titkos műveleteknél. Senki sem tudhatja, miben vesz részt.

Franziska és Eva közelednek a betonalagúton

FRANZISKA: Te, ez a muksó végig a mellemet bámulja.

EVA: Örülj neki, hogy van mit néznie.

FRANZISKA: Folyton ilyeneket fogok ki.

WERNER: *(befelé tessékeli őket, visszafelé kiabál az alagútba)* Ne tessék lemaradni! Ne szakadjunk szét!

Werner, Ludwig, Franziska, Eva körbeállják a vezérlőpultot. Wolfgang és Oskar még a betonlagútban. Lassan haladnak, mert Wolfgang magyaráz.

WOLFGANG: Ha megfigyelted, az egész program úgy van összeállítva, hogy egyfajta férfinosztalgiával tekintünk vissza a régi időkre. Amikor még komolyan vették a dolgokat. Mi nemcsak beszélünk, mi meg is építjük azt a földalatti várost, amit elterveztünk! Beton, acél, munkáskéz nem számít!

OSKAR: Na de milyen pazarlóan, rettenetes minőségben, rohammunkában készült itt minden... éles helyzetben valami biztos felmondta volna a szolgálatot. Erre ma már nehéz büszkének lenni.

WOLFGANG: A mélyén azért ott van, hogy mi még kemény csávók voltunk. Az orosz betont szétrobbantani se lehet. Az akarat diadala. Az idesereglő látogatóknak persze a szokásos hidegháborús szósszal tálalják. Hogy jaj milyen szörnyen ormótlan volt a múlt, na de szerencsére mi már nem abban élünk, hanem egy hűdefejlett világban.

OSKAR: Nyilván ostobaság számon kérni a mai technikát...

WOLFGANG: És azt is, mennyire szánalmas az egész hidegháború, és milyen ostoba emberek éltek akkoriban, hogy elhitték, a bunkerépítés a megoldás! De szerencsére a lidércnyomásnak vége: már mi is szabadon sétálunk a tiltott zónában. Milyen rossz lehetne, és milyen jó!

OSKAR: Bizonyos értelemben igen.

WOLFGANG: Nem! Arcátlan hazugság, hogy az örületet magunk mögött hagytuk, és a hidegháborúnak vége! Minden csapból hidegháború folyik. Persze nem illik észrevenni. Csak hogy nekünk van igazunk – éppúgy, mint a hidegháború idején! Ulrike nagynéném Berlinben előbb átélte az egyik oldalról, most átéli a másik oldalról.

Szánalmas! A múlt, kérem szépen, nevetséges, Ulrike nagynéném Berlinben szánalmas, mikor dadogva magyarázza, hogy de hiszen... Nincs de hiszen!

OSKAR: *(türelmetlenül)* Menjünk...

WERNER: *(az ajtóból)* Tessék beljebb jönni! Ne szakadjunk le a csoporttól, ha kérhetem!

EVA: Ne gazdálkodjunk szabadon mások idejével!

OSKAR: Jövünk, jövünk!

Oskar és Wolfgang is csatlakozik a többiekhez.

WERNER: Kérem szépen, amit most tetszenek látni, az Erich Honecker egyik atombunkerének agyközpontja. Gyűljünk egy oldalra, hogy mindent lássanak!

LUDWIG: Logikus.

WERNER: Ebben a hatalmas komplexumban három hónapig mindent biztosítani kell, ami az élethez szükséges. Vegyük sorra! Mi szükséges az élethez?

EVA: Életkedv.

WERNER: Nagyon szellemes, de gondolják végig... Mi az, ami nélkül nem bírjuk ki? A levegő!

LUDWIG: Logikus.

WERNER: Friss levegőhöz csak odakintről juthatunk. Csakhogy ott az atomrobbanások után radioaktív por terjeng, ami ha ide bekerülne és belélegeznénk, akkor a tüdőben rekedt, idegen szóval inkorporálódott szemcséi belülről folyamatosan sugároznák a testünket. Ennek megakadályozására egyrészt aktív szén szűrőket kell beépíteni, másrészt állandó túlnyomást biztosítani, hogy a por a réseken se jöhessen be. Mi a második legfontosabb?

OSKAR: A víz.

WERNER: Úgy van. Kutak vizét szivattyúzták át vasbeton tárolókba. Az élelmiszerkészletek pedig száz embernek három hónapra voltak elegendőek...

OSKAR: Voltak?

WERNER: Voltak – mikor még állandó készületségben éltünk. Már nem tárolnak itt ekkora készleteket...

A mennyezeti neonok hirtelen kialszanak. Kattanás, a sarokban kigyullad egy gyér fényű villanykörte.

WERNER: Elnézést, valami kicsaphatta a biztosítékot. *(A lámpára mutat)* Ez már a tartalék akkumulátorról megy. Egy pillanat. *(Eltűnik a folyosón)*

WOLFGANG: Esküszöm, olyan, mint valami tengeralattjáró fedélzetén.

FRANZISKA: Basszus, menjünk fel! Amúgy is tök undorító az egész.

OSKAR: Ne haragudjon... De akkor miért vett ide jegyet?

FRANZISKA: Kurva meleg volt odafenn. Bóklásszak a száz fokos napon a sátrak között? Erre most semmi ruhában beragadok valami nyomorult pincébe...

WERNER *(piszkosan érkezik)*: Lezárt a szakaszkapu. Belülről természetesen nyitható, de hát az évtizedek során

kicsit elrozdállt... Megkérnék egy erősebb férfiembert, jöjjön segíteni.

OSKAR: Megyek!

WOLFGANG: Én is.

Werner zseblámpájával elől, a férfiak utána.

Hamarosan Oskar érkezik, szemét körbejártatja az irányítóteremben.

OSKAR: Valami vasat keresünk, amit befezíthetnénk a nyitókar alá...

EVA: *(széttárja a karját)*

Ludwig érkezik, kockás zsebkendővel törölgeti a homlokát.

LUDWIG: Hű... Nagyon megmakacsolta magát ez a szerkezet! De nincs mit csodálkozni, tényleg csupa rozsdá az egész. Kérem szépen, tavalyelőtt jártam a bosnyák piramisoknál, állítólag harmincnégyezer éves építmények, bevittek minket az alagútba, ott volt ilyen szag.

Werner, Wolfgang és Franziska érkeznek.

FRANZISKA: Eva látnod kellett volna... Ezek egy májkrémkonzervet nem tudnának kinyitni.

WERNER: *(Oskarhoz)* Talált valamit?

OSKAR: *(a sarokból)* Egyelőre nem.

WERNER: Akkor várunk.

A tartalék akkumulátorról táplált villanykörte lassan kialszik. Egy pillanatra koromsötét támad. Werner bekapcsolja, a mennyezetre irányítja a zseblámpáját, aztán leteszi egy asztalra. Halvány derengés.

WOLFGANG: Nagyon jó, hogy itt állunk a fő-fő bunker irányítótermében, ahonnan egy atomháború közepén is az égvilágon mindent kapcsolni és vezérelni kellene, közben meg egy nyomorult vészjelzést sem vagyunk képesek leadni!

OSKAR: Egy ilyen létesítménynek a pusztá fenntartása is iszonyú drága, hát még az állandó készenléti szint. Persze, hogy nem működik.

A katasztrófavédelem zseblámpájának derengésében üldögélnek az eredeti felszereléshez tartozó, piros műbőrborítású székeken. Werner az irányítópultnál.

LUDWIG: (Wernerhez) Maga mióta dolgozik itt?

WERNER: Nem titok, én a belügyben foglalkoztam hasonló objektumok őrszolgálatának vezénylésével.

OSKAR: Akkoriban azt hitték, bármikor kirobbanhat az atomháború. Talán épp ez volt a béke záloga.

WOLFGANG: Frászt a béke záloga! A hidegháború záloga volt!

OSKAR: Úgy értem, ezért nem volt fegyveres összecsapás a két nagy tömb között.

WOLFGANG: Ha úgy érted, hogy nem bombázták üszkös, radioaktív romtengerré Európa nagyvárosait, hát persze,

hogy nem bombázták. De az agyakat szétbombázni mégiscsak sikerült. És ez a hidegháború.

OSKAR: Szóvirágok. A te agyadat vagy az enyémet talán szétbombázták?

WOLFGANG: A rendszer tömegméretekben működik. Nem műkö *dött*, működik.

OSKAR: Tudom, neked az a vesszőparipád, hogy ez ugyanaz a rendszer.

WOLFGANG: Nem, nem ugyanaz. Sokkal fejlettebb! A központosítás szemernyit sem csökken, de a tervezők már levetették a vállukról mindenfajta felelősség terhét. Nehéz idők jönnek.

EVA: Ezt hogy érti?

WOLFGANG: Egymással fognak lemészároltatni minket.

OSKAR: *(dühödten)* Tervezők? Miféle tervezők?

Fémes zörej hallatszik valahonnan fentről, aztán csönd.

EVA: Tulajdonképpen az sem zárható ki, hogy... történt valami..., akkor pedig most rendeltetésszerűen használjuk ezt a bunkert.

FRANZISKA: Jaj, ne szórakozz már!

EVA: Miért? Elmélyült az ukrán konfliktus.

OSKAR: Ezzel nem lehet viccelni.

EVA: Nem viccelek.

OSKAR: Ugyan. Ma már köztudomású, hogy egy atomháborút nem lehet megnyerni.

WOLFGANG: De mondjuk balesetnek álcázva... Vagy terrorakciónak. Ezek olyan népszerűek manapság!

OSKAR: Teljesen értelmetlen mindenféle képzelgésekkel hangulatot kelteni. Nem tudjuk, mi történt.

WOLFGANG: Ezek vagyunk mi! Bunkeregisztenciák! Sündisznóállásba kényszerültünk. Egész életünk kilátástalan védekezés. Beássuk magunkat a lövészgödörbe – fegyvertelenül. Fogalmunk sincs, mi történik velünk, mert amit mondanak, annak már rég nem hiszünk, pláne, ha ezer torok üvölti, miközben tudjuk, hogy a halkan elsuttogott szavakat sem vehetjük készpénznek, nem is bízunk senkiben. Esik szét minden, a jövő csak a múlt egyre fáradtabb, egyre homályosabb, egyre abszurdabb fénymásolata, a közepén egy beégett folttal, de nincs mit csinálni – hiszen nem tudhatjuk! Semmi sem biztos! Fantasztikus agyrémeink is messze elmaradnak a valós borzalmak mögött.

OSKAR: Ha, mint mondd, fogalmunk sincs, mi történik velünk, ugyan honnan tudjuk, hogy a képzelődéseink elmaradnak a valóságtól?

WOLFGANG: Könyörgöm, itt milliók közös élménye volt, hogy a napilapok címdalán folyamatosan hazudtak! A valóságot meg dugdosni kellett, mint egy szaros alsónadrágot. És ne mondd, hogy ez ma már nincs így!

OSKAR: Nem értem. Kinek és mit kell ma takargatnia?

FRANZISKA: Nekem azonnal pisilnem kell. Hová mehetek?

WERNER: Itt az alagutakban poros, koszos minden. Semmi sincs felújítva.

FRANZISKA: Most mit csináljak?

WERNER: *(megragadja a zseblámpát)* Akkor elkísérem. Magáért is én felelek. A létesítménynek most csak egy töredékét járjuk be. Könnyű eltévedni ebben a föld alatti városban.

FRANZISKA: Hogyan, májerkám, hogy elkapjon valamelyik sarokban! Tartsák meg a zseblámpájukat, beszariak! Világítok a telefonommal.

WERNER: Akkor tessék, a folyosón jobbra, aztán a végén még egyszer jobbra.

FRANZISKA: Aztán nehoj utánam jöjjenek! *(kilép a folyosóra)*

Kisvártatva kiáltás hallatszik a folyosó végéről. Werner, Wolfgang, Ludwig kirohannak.

EVA: *(a fejét csóválja, de nem mozdul)* Ez a lány!

OSKAR: Honnan ismeri?

EVA: A barátnőm gyereke, rám bízta, mert most próbál bepasizni.

OSKAR: Elvált?

EVA: Sosem volt férjnél.

OSKAR: Egyedül nevelte a lányát?

EVA: Persze. Franziska egyébként az utóbbi két évben vált ilyen kiállhatatlanná. De bennem valamiért megbízik.

Eva a sötétben előhalássza a táskájából telefonját, hogy világítson vele.

EVA: Ez jó! Gyerekkorunkban nézegettük így magunkat a tükörben. Alulról jövő fényben. Mi, a szörnyetegek! Két combunk közé vettük a zseblámpát, az alsó szemhéjünket lehúztuk, az orrunkat felnyomtuk. Broááá!

OSKAR: Nem kéne mégis mennünk?

EVA: Franziska miatt aggódik? *(legyint)* ... egyébként: Eva.

OSKAR: Oskar.

EVA: Honnan ismerik egymást...

OSKAR: Wolfganggal? A gimnáziumból. Már akkor is lyukat beszélt a tanárok hasába, már senki nem merte feleltetni, csak az irodalomtanárnőnk, ő viszont remekül szórakozott. Akadnak, akik a készületlenségüket leplezik a rengeteg szöveggel, de Wolfgang nem tartozik közéjük.

EVA: És hogyan találkoztak újra?

OSKAR: Egyik reggel véletlenül összefutottunk a falu vegyesboltjában. Tavaly vett valami lepusztult házat arrafelé, ahol a nyaralónk van. Azt mondja, esze ágában sincs felújítani.

WOLFGANG: *(egy pillanatra feltűnik a feje az ajtóban)* Nem azért, de félelmetes a kiscsaj! Talált egy prima vasrudat, ha ki tudjuk operálni, már nyitjuk is az ajtót! *(Visszafut a folyosó végére)*

EVA: Kioperálni.

OSKAR: Tessék?

EVA: Én nem is tudom..., hogy ki akarok-e innen jutni egyáltalán. Ott toltam el, hogy megszülettem. Másodszor már hadd ne kelljen. Én aztán tényleg az vagyok! Bunkeregzisztencia! Jó fej a barátja.

OSKAR: Nem tudom, érdemes-e ezt barátságának nevezni...

EVA: Én tényleg elbújtam magam elől – a saját testembe. De most ki fognak kergetni onnan is.

OSKAR: Nem értem.

EVA: Az a helyzet, hogy lefeküdtem egy férfival. Tévedtem. Nem kellett volna.

Cigarettát húz elő a táskájából, rágyújt, kifújja az első füstöt.

EVA: Illúzió volt, hogy egy férfival fekszem le.

OSKAR: Meleg volt?

EVA: Dehogy. Csak éppen mikor kiderült, hogy várandós vagyok, megkukult. A fejét rázta. Hogy az nem lehet. Ránéztem, majdnem megsajnáltam ott a kockás ingében, mert láttam, milyen reménytelen. Még férfi sem, nemhogy ember volna. Képtelen felfogni hol van, és mi történik vele: máig áldozatnak képzei magát. Volt egy jó estéje, erre most ilyen súlyos árat fizettetnek vele.

OSKAR: Én inkább azt mondanám: felelőtlen.

EVA: Azt mond, amit akar, magának tökéletesen mindegy. De idáig szimpla történet.

OSKAR: Mondjuk.

EVA: Aztán időnként furcsa fájdalmaim támadtak, megnézték a vérképemet. Megnézték még egyszer. Rohantam a magánklinikára, pénz nem számít.

OSKAR: És?

EVA: Rák. Súlyos. Áttétek a gerinc mentén. *(kifúj egy adag füstöt)*

OSKAR: Megőrült? Terhes is, rákos is, és a tetejébe még dohányzik?

EVA: Pontosan. A tetejébe még azt is.

OSKAR: Bocsásson meg. Tudom, hogy semmi közöm hozzá.

EVA: *(a tenyerébe temeti a homlokát)* Magának mit bocsássak meg?

OSKAR: Bocsánat.

EVA: *(kifúj egy adag füstöt)* Rendben van, mondtam, nekem befellegzett. De mi lesz a gyerekekkel? Egyszerre nő bennem az élet és a halál. Melyiket hordom ki hamarabb?

OSKAR: Mit mondanak az orvosok?

EVA: Kemoterápia. Azonnal.

OSKAR: És a gyerek?

EVA: Azt mondják, nem akadály. Hogy nem fog károsodni. Tanulmányok bizonyítják. Csak még el kéne hinnem. Én vagyok az ő hús-vér bunkere, óvom a külvilágtól és biztosítom neki, ami az élethez kell. De mi van, ha a mérég, amit kapok, mégis átjut a szervezetébe? Az a szerencsétlen, aki a gyerek apja, csak annyit tudott mondani a telefonba, hogy sajnálja. De nem tud segíteni. Nem hajlandó velem még találkozni sem. Késői gyerek vagyok, a szüleim már nem élnek. Van egy süket nagynéném az öregek otthonában. Itt tartunk.

OSKAR: Nem tudom, mit mondjak.

EVA: Ne mondjon semmit. *(Kifújja a füstöt, padlóra dobja a cigarettát és eltapossa)*

A csendet a folyosóról érkező zajok törik meg. Werner tűnik fel az ajtóban. Zseblámpája fénykévét hasít a gomolygó füstbe.

WERNER: Szóltam, hogy ne tessék, kérem, dohányozni, mert megszólal a füstjelző!

WOLFGANG: *(érkezik)* Jelentem, az operáció sikerült!

OSKAR: Wolfgang!

FRANZISKA: *(érkezik a vassal)* Nyomás az ajtóhoz! Megmondom, én abba a mocsokba, ami ezen a klotyón van, nem ülök bele!

A társaság kitódul a folyosóra. Werner a vasrudat befeszítve elfordítja a beragadt nyitókart.

Az ajtó túloldalán szembesülnek a ténnyel, hogy a felvonónál sincs áram.

FRANZISKA: Na tessék! Mehetünk gyalog!

WERNER: Nem lehet. A lépcsőház ajtaját lent és fent is zárva tartjuk.

OSKAR: Lezárják a lépcsőházat, miközben nincs kommunikációs rendszerük? Ne mondja, hogy ez megoldhatatlan.

WERNER: Nem megoldhatatlan, de nincs rá pénz.

OSKAR: Alapvető biztonsági kellék.

WERNER: A bunkerkomplexumot magáncég üzemelteti. Semmire nem akar költeni. A lépcsőházat meg a kalandvágó fiatalság miatt kell lezárni. Kíséret nélkül leszökdöstek.

FRANZISKA: *(elkezdi dőngetni a vasrúddal a liftajtót)* Eresszenek ki! Eresszenek ki!

WERNER: Mit csinál, megőrült?

FRANZISKA: *(még egyszer odavág)* Ezt talán meghallják, nem?

LUDWIG: Jogos.

FRANZISKA: *(még egyszer odavág)* Nem?

WERNER: Azonnal hagyja abba!

FRANZISKA: Miért, mit csinál, ha nem hagyom abba? Erőszakot alkalmaz?

WERNER: Nem. Értse meg, a látogatóközpont messze van. Közben ott a vetítő, az hangszigetelt, kizárt, hogy ezt meghallják.

FRANZISKA: Nem értem! Hova kerültem? Az egyik egy barom, a másik nyálcsorgató vén kujon, a harmadik elméleti figura, szóval fingja sincs semmihez, a negyedik meg szerintem maga se érti, amit hadovál. Mind kemény csávó szeretne lenni, de hiába. Marad a kerülőút!

WOLFGANG: Az csak természetes, hogy te vagy mindennek a mértéke! Amit te nem értesz, az nincs! Kész, vége! Kár vitát nyitni! Engedd akkor, hogy szerényen visszahúzódjunk a nemlétezésbe és ott tengessük tovább napjainkat, engedd, egymás közt hadd jártassuk a szánkat, cserébe megígérjük, hogy nem fogunk bepofátlankodni a viláгодba.

FRANZISKA: *(meglendíti a vasrudat)* A kurva anyád.

WOLFGANG: Ez a megjegyzés is milyen előremozdító. *(félreugrik a következő ütés előtt)* De kérlek, vedd figyelembe, hogy nincs hova menekülnünk.

EVA: Franziska!

FRANZISKA: *(a liftajtó elé hajítja a vasrudat)* Engem nem érdekel..., akkor megyek és megoldom valahol. De nehogy utánam merjenek jönni! *(telefonját zseblámpaként maga elé tartva határozott léptekkel visszaindul a folyosón)*

OSKAR: *(halkan)* Alighanem klausztofóbia.

WOLFGANG: Egy frászt!

OSKAR: Minek kellett provokálnod? Te világeletemben ilyen voltál. Senkire nem vagy tekintettel, csak szétharsogod az igazságaidat, hogy légmentesen kitöltsd a rendelkezésedre álló teret. Másoknak ebben a világban már nem jut hely.

WOLFGANG: Ez a „ne provokáljunk” egyébként tökéletes példája a bunkermentalitásnak. Csak a nyugalomunk meglegyen.

OSKAR: Az ég szerelmére! Itt rekedtünk egy bunkerben hat emelet mélyen, és fogalmunk sincs, mit kell tennünk, hogy kikerüljünk innen. Miféle nyugalomról beszélsz? Nem lehetne valahogy feltörni ezt a lépcsőházi ajtót? Szerintem túlbiztosítás zárva tartani.

WERNER: *(ingerülten)* Vetíthetjük mi az ismeretterjesztő filmeket, akik idejönnek, semmit nem értenek. Ezek rendkívül alaposan átgondolt, rengeteg ember kemény munkájával kialakított komplex létesítmények. Nem a megalománia szülte őket. Nagyon is indokolt volt a megépítésük. Sőt, szerintem a fenntartásuk is indokolt lenne.

OSKAR: Nem inkább ez a bunkermentalitás?

WERNER: Lehet persze álmvilágban élni, mintha minden a legnagyobb rendben menne. Le lehet szólni ezt a komplexumot, de mégiscsak egy jól megépített rejtett város, amit hagynak szétrohadni. Kiadják egy magáncégnek, a hozzám hasonlók meg örülhetnek, ha idegenvezetőnek felveszik őket. Mi kérem, még úgy vizsgáztunk elektrotechnikából, hogy elénk szórtak egy kupac alkatrészt, aztán össze kellett rakni belőle egy tápegységet. Ott nincs blöffölés. A következő háború, megmondom, azért lesz mindennél pusztítóbb, mert az utolsó percig nem fogják elhinni, hogy magukkal ilyesmi megeshet. Ezek a fiatalok, akik idejönnek, nem ismerik még a katonai szolgálatot se. Ezeknek minden játék. Buli. Balhé. Röhögnek az egészen. Gúnyolódnak. Leszökdösnek, rongálnak, festékszóróznak.

OSKAR: Szóval így zártuk ide be magunkat. Elővigyázatosságból.

EVA: Jaj, hagyják már abba! Nők ilyet soha nem építettek volna.

Csattanás. A lift gépházában felzúg a motor.

OSKAR: Na végre!

Kigyúlnak a lámpák, mindenki hunyorog. Az aláereszkedő liftből Udo, Werner fiatal munkatársa lép ki.

UDO: *(megkönnyebbülten)* Jó, akkor itt vannak. Elnézést. *(Wernerhez)* Te, az előző csoportból az a két colos, kockás inges srác...

WERNER: Tudom.

UDO: Valahogy bejutottak a transzformátorházba. Feltörték a szekrényeket, kapcsolgatni kezdtek, és kiverték a biztosítékokot.

WERNER: Tessék. Itt a példa. Ezeket be kéne zární, és kihívni a rendőrséget.

UDO: Nincs jogunk fogva tartani őket. Már elmentek. *(körbenéz)* Maguk mind megvannak?

EVA: Franziska mindjárt jön.

UDO: Miért, hol van?

WERNER: Elment... pisilni valahová. Nem lehetett féken tartani.

UDO: De hát eltéved!

WERNER: Nem téved el, megmutattam, hol a vécé, de nem tetszett neki. Aztán rákényszerült. Tudom, már ez a módi. Mindenki szabadon jár-ke, oda megy, ahová kedve tartja. Beszélhetek, amit akarok.

UDO: Mindjárt érkezik a következő csoport.

WERNER: Én megmondtam, hogy ez lesz a vége!

EVA: Franziska nem egy elveszett teremtés.

OSKAR: Addig nem indulhatunk el, amíg nincs itt. *(Wernerhez)* Legyen szíves, menjen utána!

EVA: És ha elkerülik egymást? Akkor hiába fogja keresni, ki tudja meddig. Semmi értelme. Ne menjen sehová!

FRANZISKA: *(primadonna módjára előpattan az ajtó mögül)* Rám vártak? Vallják be: ugye, hiányoztam?

Kiss Lajos András SÍREMLÉK MINT ESEMÉNY

 ligetmuhely.com/kiss-lajos-andras-siremlék-mint-esemény/

Újabbán Alain Badiou és Slavoj Žižek értelmezi újra az *esemény* fogalmát politikafilozófiai és esztétikai szempontból. Az eseményben definíciószerűen megjelenő „csodálatos” vagy „rendkívüli” abban segít, hogy képesek legyünk „isteni szférákba” felemelkedni a mindennapi élet egyhangú és okságilag meghatározott világából. Esemény volt például a nagy francia forradalom, Einstein relativitáselmélete, Krisztus feltámadása vagy az első atombomba ledobása... A példák mindegyikében arról van szó, hogy az események mögött álló oksági folyamatok csak részben magyarázzák meg, ami végül bekövetkezett, azaz mindig marad valamilyen rés vagy hézag az *„esemény mint következmény, illetve az azt létrehozó oksági folyamatok között”*. Kant esztétikájában a *fenséges*

fogalma felel meg ennek a különös fenoménnek. A fenségesség elemzése során Kant eljut a fontos filozófiai felismeréshez, hogy a természet és az emberi világ „mellbevágó történései” (pl. egy hatalmas tengeri vihar vagy a jakobinus diktatúra) csak korlátozottan racionalizálhatóak, mert mindig megmarad bennük valamilyen titok, rejtély, amely mindörökké megfejthetetlen a diszkurzív módon működő emberi észjárás számára. Csakhogy az eseménynek éppen korlátozott racionalizálhatósága kölcsönöz magasabb rendű értelmet, amely a vallásos vagy legalábbis a kvázi-vallásos hittel rokon: ami az eseményben meghalad bennünket, túlnő rajtunk – egyúttal éppen az lehet a legfontosabb számunkra.

profanizája

A modern médiavilág persze arra is képes, hogy profanizálja az esemény eredendő „szakralitását”. Vajon – tegyük fel a kérdést Žižeket követve – az a hír, hogy „egy paparazzo lefotózta Britney Spears vagináját”, besorolható-e az esemény kategóriájába? Abban az értelemben talán még ez is eseménynek tekinthető, hogy „innentől kezdve már semmin sem lepődhetünk meg”, azaz bekövetkezett az eseményszerűség „nulla foka”.

Erre az okfejtésre támaszkodva érdemes szemügyre venni Roemers *Szovjet katonai temető* című képét. A szovjet síremlék egy dobtáras, úgynevezett Spagin-géppisztolyt formáz, amely az orosz katonák legelterjedtebb kézfegyvereként vált ismertté a háborúban. Az oroszok *Papasa* beceneven emlegették, a magyar katonák leginkább *davaj-gitár* névvel illették. Gyerekkoromban a háborút, fogságot átélő szülők és nagyszülők mesélték, hogy a rendkívül kifinomult műszaki eljárásokkal készült német géppisztolyok (az alkatrészeket pontosan, hézagmenetesen illesztették össze) éppen túlzott precizitásuk miatt mondtak csődöt a mínusz negyvenfokos hidegben, az orosz dobtáras géppisztollyal azonban minden gond nélkül lehetett lőni akkor is, ha előtte megkavartak vele egy veder moslékot.

géppisztoly-sírkő

Az információk persze elsősorban technikai jellegűek, önmagukban nem teszik érthetővé, miért lehet metafizikai üzenete ennek a különös, géppisztolyt formázó sírkőnek vagy síremléknek. Az orosz géppisztoly „eseményszerűsége”, azaz „történelmet csináló” ereje nem csupán a maga nyers egyszerűségében és rusztikus kidolgozottságában rejlik, hogy sikeres technikai eszközként (jelen esetben fegyverként) jelenik meg, hanem egyúttal az 1941 őszi vesztesnek gondolt nép szinte földöntúli erőket megmozgató élni akarásának és erejének jelképe. Így ez a géppisztoly több mint önmaga: potenciális műalkotás is. Vagyis a géppisztoly-sírkő a Boris Groys által „sztálini élet-művészetnek” nevezett szocialista realizmus példája. Amíg az avantgárd a tiszta tagadás művészeteként értelmezhető, csúcspontján Malevics minden referencialitást nélkülöző *Fehér négyzetével*, a szocreál a hegeli/marxi tagadás tagadásának nevében radikalizálta az avantgárdot. „Az avantgárd úgy tekintett a maga projektjére, amely egy abszolút, azaz nem dialektikus ellentmondást valósít meg, s amely teljes mértékben szemben áll a múlttal (...). A sztálinizmus a maga totális dialektikus iróniájával már a tagadás tagadására szavaz, amely a dialektikus materializmus gyakorlati nyelvén kettős megsemmisítést jelentett: a megsemmisítő megsemmisítését, a megtisztító megtisztítását, az emberanyag misztikus megvilágítását. Vagyis egy újfajta ember megteremtését a sztálini földöntúli transz-historikus 'új humanizmus' nevében”. Így felfogva a géppisztoly-fejfa, a látszat ellenére, nem valamiféle bellicista szimbólum, hanem a keresztény temetőben megszokott (keresztet formázó) fejfa dialektikus materialista tagadása, azaz a feltámadás és az örök élet reményének szokatlan, de nagyon logikusan felépített „szocreál inkarnációja”.

Kókai János RÁVETÜLÉS

 ligetmuhely.com/kokai-janos-ravetules/

A tegnapi razzia után fáradt voltam,
mind nyomultunk be a laktanyába,
a többiek enni mentek,
zuhanyozni,
kérdézték, velük tartok-e,
csak legyintettem.

Eltűntek a terepszínűek,
egyedül maradtam a kopott falakkal,
akár egy kivetítővásznon, film pergett,
gránát csonkolta bénák,
golyószóró lyuggatta testek,
gyerekek vérekes szeme,
mind engem néztek,
valamit mondtak,
nem értettem,
kértem, beszéljenek hangosabban,
de csak tátoztak,
közelebb léptem, megráztam őket,
fehér mész szaladt a körmöm alá emberi bőr helyett,

ütöttem az arcukat, néztek tovább,
majd táncba kezdtek,
egyre vadabb lett,
verték a ritmust a falon,
a dobhártyámon,
befogtam a fülem és az ágyra vettem magam.

A horkolásom maradt,
kihullott belőlem minden,
üres töltényhüvelyek a földre.

Mester Béla EMLÉKKÉPEK A SOHASEM VOLT HÁBORÚBÓL

 ligetmuhely.com/mester-bela-emlekkpek-a-sohasem-volt-haborubol/

I.

Mindig zavarba ejtő szembesülni azokkal a nagyszabású emberi alkotásokkal, amelyeket végül senkinek soha nem sikerült rendeltetésszerűen használatba venni. A felszentelés nélkül maradt templomra, a királynak soha színét nem látó uralkodói palotára vagy éppen a próbariadókon kívül soha nem használt atombunkerre nem tudunk olyan komolysággal gondolni, mint azokra az épületekre, amelyekről évszázadok és radikális átépítések után is elmesélhető, hogy milyen szertartások folytak vagy milyen törvényt hirdettek ki bennük egykor; illetve miként és

kiknek az életét mentették meg a legutóbbi atomcsapás idején. Az ilyen építmények értékeiről, a belefektetett munkáról és tudásról, legyenek akármilyen régiék és jól megtervezettek-építettek, csak a szaktörténészek szoktak megemlékezni, ám az ő bizonykodásukon is látszik, hogy valójában tudják: amiről beszélnek, az a tudomány és a technika történetének *be nem teljesült* lehetősége, valamiképpen *kívül van* a történelmen.

egyfajta kelletlen érzés

Számos ilyen sorsú építmény van szerte a világon, és egészen különböző a helyük a közösségi emlékezetben. A – hidegnek nevezettet beszámítva – kettővel azelőtti európai háború monumentális műszaki emlékműve, a *Maginot-vonal* vagy a Csehszlovák Köztársaság harmincas években a német határon kiépített erődítményrendszere hasonlóképpen homályosodott el a kollektív emlékezetben, mint a hidegháború ereklyéi. Ma is csak kelletlen érzéssel lehetne taglalni, hogy a belefektetett munka és műszaki lelemény milyen hatékonyan lett volna képes megállítani az ellenséget, *ha az úgy és arról jött volna, ahogyan és amerről vártuk*. Az építők tudása, teljesítménye ettől persze nem lesz kisebb, ám az emlékező elbeszélőben mindig megmarad egyfajta kelletlen érzés. Kézenfekvőbb a funkció nélküli műtárgyak helyett inkább a hősökre és a mártírokra emlékezni, hiszen erről azt gondoljuk: tudjuk, hogyan kell.

Ahhoz, hogy hasonló, funkció nélküli építmény közösségi emlékezetünk része legyen, legalább utólag, szimbolikusan kell neki valami újabb értelmezést adni. Felülmúlhatatlan példája ennek a kínai Nagy Fal (valójában Hosszú Fal, pontosabban Tízezer Mérföld Hosszú Fal, amely kifejezésben a 'tízezer' természetesen csak 'nagyon sok'-at jelent). Jól tudjuk ma már, hogy az Első Császár igazi nagy tette nem a Nagy Fal *megépítésének* elrendelése volt, hanem éppen az egyes kínai fejedelemségek egymás ellen épített falainak, erődítéseinek, műszaki zárainak *lerombolása*. Az is világos, hogy a közkeletű nézetekkel szemben nem hajtották tízezer számra a kényszermunkásokat a Nagy Fal építéséhez. (Valakit „falépítővé tetoválni” az egyik fajta súlyos kényszermunkára ítéletet jelentette a korabeli büntetőjogban; az erre ítélték azonban nem kellett, hogy szó szerint falépítésen dolgozzanak; és még akiknek történetesen tényleg ilyen munka jutott, valószínűleg azoknak a többségét sem szállították a Nagy Falhoz.) Azt is jól látjuk már, hogy a Nagy Fal soha nem védte meg Kínát azoktól, akik ellen épült. Az Első Császár és közvetlen utódai nem zárkóztak be a fal mögé, hanem lovas hadsereget szerveztek, biztosították a hadtáp-útvonalat, majd mélyen behatoltak a nomádok szállásterületére és ott verték szét őket. A császárság határai, amikor virágzott a birodalom, jóval túlterjedtek a fal északi határain, amikor pedig Csingisz (későbbi türk alattvalói nyelven: Dzsingisz) nagykan alatt egyesültek a puszták törzsei, a kínai hadjáratban a Nagy Fal átlépése nem jelentett említésre méltó hadi eseményt. Még később a kínai elit maga hívta be a fal mögé a mandzsu barbárokat; lesznek szívesek az aktuális parasztlázadást leverve pár száz évig uralkodni a birodalmon – a falon innen és túl. A Kínai Falnak, mint a maradi elzárkózás *modern kori* jelképének *európai* megkonstruálása kellett ahhoz, hogy a katonailag értelmetlen objektum a kulturális emlékezetben helyet kapjon.

II.

A soha komolyabban meg nem ostromolt Nagy Falra és a hozzánk közelebbi korok stratégiai tévedésnek bizonyuló, hasonló műtárgyaira emlékeztetnek a soha meg nem történt háború műszaki relikviái abban is, hogy látványosan nem védnek már senkit senkitől. Akár keletről, akár nyugatról közelítünk az egykori védművekhez, nagyjából ugyanabban a világban, ugyanabban a kultúrában vagyunk; első pillantásra, háttértudás nélkül nem is igazán világos, vajon ki akart itt harcolni kivel. Bizonytalan vagyok, hogy mennyire van meg bennünk még a műtárgyak értelmezéséhez szükséges háttértudás ma, a pusztá tények ismeretén túl is. Bennem és nemzedéktársaimban, a negyvenes, ötvenes magyar férfiak többségében, akik ennek a soha nem volt háborúnak a számon nem tartott

veteránjai vagyunk, talán még dereng valami, segíthetünk összerakni ifjúkorunk emlékeiből és mai tudásunkból valamit, ami érthetőbbé teszi az elhagyott tárgyakat. Mert katonája voltam én is ennek a sohasem volt háborúnak, jóllehet bizonyosan nem annak a frontnak a nem létező csatáiban harcoltam, ahonnan a képek származnak. Érthető, miért nincs szlovák, magyar, román vagy bolgár fotó (az már kevésbé, hogy a volt csehszlovák–nyugat-német határról sem látható semmi). Balti- és északi-tengeri kijárással rendelkező országok adják a képek zömét, ezt csak az ukrainai, szevasztopoli orosz tengeralattjáró-bázis és a szétrohadó haditechnika néhány ukrainai fotója tarkítja. Tényleg arrafelé, északabbra húzódnak a fő európai front, valahol a két Németország, majd Skandinávia és Oroszország között. Mi mellékhadszíntérként gondoltunk az országra és magunkra, és valószínűleg ezt gondolták rólunk a nagyhatalmak tábornokai is. A hidegháború katonai részét mi már, legalábbis a nyolcvanas években, nem annyira húsba vágó fenyegetésként, sőtét lehetőségként éltük meg, inkább a felsőbbség bohóckodásaként. Nem emlékszem olyan, atomtámadás esetére szóló katonai vagy polgári védelmi oktatásra, ahol a rettenet felülírta volna a komikumot. El tudom képzelni, hogy északabbra komolyabban vették és jobban gyűlöltek a hidegháborús világhelyzetet, mi inkább csak kinevettük. Ebből a tapasztalatból máig áthagyományozódott valami körvonalazatlan és teljességgel alaptalan biztonságérzet. Már hetekkel a délszláv fegyvernyugvás után hallani lehetett komoly emberektől, hogy Magyarországnak semmilyen szövetségi rendszerre, nemzetközi szerződésre, biztosítékra nincsen szüksége, hiszen nincsenek ellenségei, mindenki a barátja a környéken. Valahogy akkor sem akaródzott elismerni, hogy a háború a hosszú európai béke után szörnyű, de reális lehetőség, amikor naponta repültek be idegen harci gépek a magyar légtérbe. Nagyon is hozzászoktunk a magyar mellékhadszíntér tudatához, hovatovább beépült az identitásunkba. Megszoktuk, hogy *mindig másutt van az igazi háború*, sőt, a sohasem volt háború fő frontja is elkerül. Ezért aztán, immunitásunkban bízva, akkor sem teszünk semmit a helyzet pacifikálására, amikor már rajtunk kívül minden külső szemlélő előtt világos, hogy közeli a robbanásponthoz. Ám a sohasem volt háború magyar veteránjainak az a belső meggyőződése, hogy nyugodtan lehet rettenetes arcot vágva élesre tölteni és célra tartani, mert a ravaszt úgysem kell majd meghúzni, legföljebb a gyakorlaton – hiszen eddig sem kellett. Nem tudom, mi lenne velünk olyan helyzetben, amit már nem lehet elviccelni, és ahonnan nem lehet majd dolgunk végeztével hazajönni, mint mondjuk Afganisztánból, *mert már eleve itthon vagyunk*.

III.

Hiába nem hazaiak a képek, hiába, hogy más hadseregekben rendszeresített eszközök, másutt felépített műtárgyak szerepelnek rajtuk, a korszak tárgyi, képi világa, technológiai szintje kölcsönöz nekik egyfajta furcsa, távolságtartó, néha utálatba forduló, mégis létező otthonosságot. (A képek az elhagyott, de még ki nem ürített objektumok utolsó technikai és tárgyi szintjét tükrözik, tehát a nyolcvanas évek közepének és végének a nemzedékem számára ismerős világát, nem pedig a létesítmények jó része fölépítésének, az ötvenes éveknek az állapotait.) Mindjárt külön is kell választanom a többtől néhány képet. A – valószínűleg még világháborús – katonasírok, emlékművek még egy valóban megvívott háború emlékei; a kelet-német Stasi-cella és a ledöntött litván Lenin-szobor az idegen fegyvereken nyugvó diktatúra hétköznapi eszközeit és ideológiai jelképeit mutatják; a romos, elhagyott kelet-németországi orosz laktanya ideologikus falfestményei és a megszűnt katonai kórház összedobált, törött bútorai ugyanúgy lehetnének otthon (Oroszországban) is, mint itt, az éppen feladott megszállt területen. A kozmosz meghódításának képei pedig – bár maga az űrkutatási verseny szerves része volt a sohasem megvívott háborúnak – megszokottak voltak szovjet civil környezetben is, mondjuk egy művelődési központ díszítéseként. A rozsdásodó löszertömeg, a harci járművek roncsai a védművek keleti oldalán összeomlásról, pánikról tanúskodnak. Itt és csak

itt látszik, hogy valójában ki a vesztese a sohasem volt háborúnak. (Valamilyen értelemben persze mindazok a vesztesei, akiknek ez a roncs tömeg a környezetét terheli. Nem mindegy azonban, hogy a megszűnt hidegháborús bázis után robbanásveszélyes lőszertömeg marad hátra vagy könyvtári pecsétek sora, amelyek azt tanúsítják, hogy az angol klasszikusok könyvsorozata a felszámolt amerikai bázis helyőrségi könyvtárából származik.) A különféle alagutak, járatok képei elég nyomasztóak, ám, ha nem tudnám, hogy hol készültek, éppenséggel a bányászélet megpróbáltatásait vagy a metróépítők kemény munkáját is illusztrálhatná a kétségkívül elidegenedett ipari környezet.

a sohasem volt háború

Ami igazán megfogja a szemet, az az igen gyér számban épen megmaradt enteriőrök világa. Ezeket nézve valóban elgondolkodhatunk, mi lehetett azoknak az embereknek a világképe, akik eltervezték ezeket a helyiségeket, és konkrétan mi járhatott akkor az agyukban. A Stasi-cellát nem számítva – ami azért maradt épen, mert minden berendezés le van benne csavarozva vagy hegesztve – csak három ilyen van a kollekción, hiszen nyilván ezek maradtak meg a legkevésbé; leszerelésük, széthordásuk vagy szétrohadásuk előtt általában már nem tudták megvárni, hogy fotódokumentáció is készüljön róluk az utókor számára. Mindhárom kép a sohasem volt háború misztikus ködbe vesző helyszínein, az *atombunkerek* védte kommunikációs és hatalmi központokban készült. A tudományos-fantasztikus katasztrófa-irodalomnak máig kedvelt témája, hogy ki és hogyan kerülhet be egy ilyen atombiztos szobába, milyen a felszerelése, berendezése, raktárkészlete, és főleg, hogy miről beszélnek, döntenek benne az atomcsapást túlélő, többnyire a kormányzathoz tartozó kiváltságosok. És akkor most évtizedek után végre feloszlik a homály, és végre színről színre láthatjuk, amiről eddig csak fantáziálhattunk. Az azóta lezajlott digitális forradalom agyunkra, szemünkre tett hatását sehogyan sem tudjuk kiküszöbölni; hiába, a digitális technológia áthatolhatatlanul áll közöttünk és az objektum tervezői között, még akkor is, ha a digitalizálás matematikai alapjairól az illetők összehasonlíthatatlanul többet tudtak, mint mi most. A fekete tárcsázós telefon, az *orifonra* emlékeztető külsejű, és valószínűleg ugyanolyan belsejű doboz a többi technikai eszközzel egyszerre idézi az *Orion űrhajó* című tévésorozatot – így képzeltek a jövőt a hatvanas években – és saját nyolcvanas évekbeli tapasztalatainkat, amikor már világos volt, hogy ami egyenruhában és civilben körülvesz bennünket, újonnan gyártva is a múlt technikája. Különösen feltűnő ez a kelet-német kommunikációs bunker képén: a hangsúlyozottan középre helyezett irányítópulton és a falak NYÁK- (nyomtatott áramkör-)szerű ábráin átüt az egyre elavultabb technológiában görcsösen bízó kormányzati mindenhatóság. Nem kell még a körzós-vonalzós címet sem kitenni, hogy sejtjük, hol is vagyunk. Párja a körülményekhez képest emberibb. A holland polgári védelem atomtámadás esetére létesített kommunikációs központja persze nem szigorú értelemben vett főhadiszállás; a benne tevékenykedő egyenruhások dolga nem az lett volna, hogy a válaszcsapást levezényeljék, hanem „csak” az, hogy emberéletben, anyagiakban mentsék a menthetőt. Itt vannak székek is, amelyekbe embereket, hovatovább összeműködő embercsoportot lehet beleképzelni, és a technikai kommunikáció eszközei is csupán eszközként vannak jelen, nem hatalmi szimbólumként, mint az előbbin. A legtitokzatosabb azonban a Lett Szovjet Szocialista Köztársaság kormányzati atombunkerének a tárgyalója. A tervező és a megrendelő kínosan ügyelt arra, hogy két, nehezen összeegyeztethető üzenet jelenjen meg egyszerre a helyiségben. Az egyik a hatalmi reprezentáció. Ez a helyiség a végítélet közepette is egy szovjetköztársaság kormánya döntéseinek a színtere, ennek megfelelő belmagasság, a békeidőket idéző civil faliszekrények és fotelek járnak hozzá, a falon pedig természetesen a köztársaság és a Szovjetunió zászlaja. (A zászlók miatt sem lehet alacsony a fal.) Ugyanakkor szimbolizálnia kell a szükséghelyzetet is; mégsem másolhatják le a föld alatt egy az egyben a köztársaság Legfelső Tanácsának a székházát dohányzóasztalostul, büféstül. Az eredmény egy olcsóbb szálloda folyosóvégi társalgójának vizuális megjelenése, amelyen azért a szovjet viszonyok között is átüt valami a skandináv-balti design világából. Ezt látva, a zászlók dacára nem hihetjük el igazán, hogy itt valóban válsághelyzeteket oldottak volna meg komoly hatalommal rendelkező emberek.

IV.

A háború, amelynek emlékeit látjuk, és amelynek esetleg a katonái is voltunk, végül érdeklődés hiányában elmaradt. Volt, van és lesz is még elég véres háborúja az emberiségnek, de ez a nagy végítélet, amelyre folytonosan készülődtünk, sohasem történt meg ténylegesen. Képei a technológiai világ változásával egyre idegenebbé válnak, az elavult eszközök egyszerre furcsák, nosztalgikus hangulatúak; félelmetesek olykor, ám ugyanakkor néha szánni valóan komikusak. Idegenül bolyongunk közöttük; a technikai avulás és a használatbavétel elmaradása miatt valahogyan időtlenek, időn kívüliek, bizonyos értelemben értelmezhetetlenek számunkra. Az idegenséget az is fokozza, hogy nem tudjuk, *mihez képest* is lenne idegen nekünk a Roemers által a félmúltból szerencsére – nagy fáradtsággal – megmentett, visszahozott képi világ. Hiszen hovatovább nekünk sincsen vizuális otthonunk, nem tudhatjuk, Roemers képeinek idegenségével szemben mi lenne *számunkra otthonos*. Pedig csak akkor nyugodhatnánk meg végleg, ha a sohasem volt háború képeiből saját, nagyon is létező békekorunk vizuális világába tudnánk menekülni. Márpedig egyelőre sejtelmünk sem lehet arról, milyen lesz majd mostani, hasfájós békekorunk képi emlékezete, mit tekintenek majd a mi jellemző, számunkra már furcsának tűnő vizuális terüneknek, környezetünknek negyedszázad múlva.

Révész Sándor A TÖRTÉNELEM AZ ÉLET MÓKAMESTERE

 ligetmuhely.com/revesz-sandor-a-tortenelem-az-élet-mókamestere/

Láthatjuk: van, aki a föld alól is az eget lövi. Nem tudjuk, ki van odafönt. De tudjuk, ki van odalent. Odalent Ivan Podubnij van. Tudjuk, ki Ivan Podubnij. Nagyon híres profi birkózó, sokszoros világbajnok. A legyőzhetetlen. Késő öreg koráig, fél évszázadon át hajigálta embertársait, szórakoztatta a publikumot Oroszországban, Amerikában, a

Szovjetunióban. De ez nem ő. Ő egy másik Ivan Podubnij. Aki nem volt híres és nem sokat élt. A Vörös Hadsereg kötelékében harcolt, lőtt és halt a világháborúban. Nem is lehet, nem is kell róla tudni mást, mint hogy őrzi nevét ez a géppisztolyos síremlék Borne Sulinowóban.

Borne Sulinowónak egyáltalán nincs történelme. Borne Sulinowónak nincs semmi egyebe, csak a történelem.

aztán jött Hitler

Pomerániában, Stettin (Szczecin) vonzaskörzetében évszázadokon át szerénykedett egymás mellett két kis település, Linde és Grossborn a Pile-tó partján. Földművesek és halászok éldegéltek itt, nem túl sokan. Néhány tucat család. A 19. század végén ide telepítettek egy jó nagy katonai gyakorlóteret. De attól még az itteniek nyugodtan művelhették tovább a földet és foghatták a halat. Aztán jött Hitler, kitelepíttette az egész lakosságot, és hatalmas katonai támaszpontot építtetett ide. Itt volt a Harmadik Birodalom legnagyobb tűzérési kiképző bázisa. Nem titkolták, büszkélkedtek vele. A Führer maga adta át nem sokkal a háború előtt – időben, és nem sokkal az elsőként elfoglalandó Kelet-Pomeránia előtt – térben. A Pomerániai Fal részeként. Külön sivatagi gyakorlóterepet is kialakítottak az Afrikába készülő egységek számára.

A háború végén magyar katonák is harcoltak (és haltak) itt német parancsnokság alatt. Köztük Mészöly (akkor még Molnár) Miklós is, míg meg nem szökött. Volt itt hadifogoly-tábor is.

A Szovjetunió mindent, amit fölszabadított, magának szabadított föl. Bizonyos értelemben. De ezt a 18 ezer hektárt minden értelemben. Ezt a térséget egyszerűen kiszakították Lengyelországból, kivették a lengyel joghatóság hatálya alól, és kitörölték a köztudatból. A térképek szerint itt semmi más nem volt, csak erdő. Itt rendezték be a Vörös Hadsereg legjelentősebb külföldi titkos bázisát.

A régi kis településekből semmi nem maradt. Már a Harmadik Birodalomban átépítettek mindent úgy, hogy a települések polgári funkciói helyett a katonai szükségleteket szolgálja. Az utcahálózat, a településszerkezet, az épületállomány, minden. A Vörös Hadsereg ezt az alapot megtartotta, felhasználta, csak lesöpörte róla a náci felépítményt. Az összes szobrot, nevet, szimbólumot lecserélte a magáéra.

Kis híján fél évszázadig hiányzott ez a terület az emberlakta helyek lajstromából. Amikor 1992-ben a Szovjetunió után a katonai bázisa is megszűnt, a távozó sereg minden szimbolikus tárgyat magával vitt. Nem volt rombolnivaló, mint a náci hadsereg távozása után és a csatlós országok más településein. Csak ezt az egyet, Ivan Podubnij

síremlékét hagyták itt a város közepén, gondolván, hogy síremléket talán mégsem rombolnak. És tényleg nem, csupán elvitték a város közepéről a temetőbe. Onnan, ahol súlya volt, maga alá rendelte a teret és meghatározta hovatarozását, véráldozattal megfizetett birtoklását, oda, ahol már csak egy külön sír kő lett a sok átlagos között.

minden élet a semmiből kezdődött

A katonák távoztása után, 1993. június 5-én ünnepélyesen megnyitották Borne Sulinowo néven az immár lengyel várost, mely most először volt lengyel. Lengyelország minden területéről jöttek ide lakni olyanok, akiknek azelőtt sem ehhez a vidékhez, sem egymáshoz nem volt közük. Nem szokatlan helyzet – két emberöltővel azelőtt. Hiszen hatalmas területeket nyert Nyugaton és vesztett Keleten Lengyelország. Sok millió németet tüntettek el sok ezer négyzetkilométerről, és Lengyelország is tele volt otthonvesztett emberekkel. Nem számított tehát ritkaságnak, hogy elhagyott településeken a semmiből kezdődött az új élet. De a háború után így vagy úgy szinte minden élet a semmiből kezdődött.

1993-ban azonban ez már különleges helyzet. És hogy legyen valami összeköttetés a két kor között, Borne Sulinowo első lakói között akadtak olyan, egykoron messzire deportált lengyelek, akik fél évszázad múltán költözhettek haza a Szovjetunió távoli vidékeiről.

A város, mely az új lakóit fogadta, nem volt más, mint a tiszta múlt. Egyetlen lakója, egyetlen funkciója sem kötötte össze a jelennel. Nem adott semmi mást új lakóinak, mint a saját különleges történetét. Azt viszont kényre-kedvre, örökbe. Az új lakosságnak pedig nem volt itt semmilyen története. Mindenki jöttment volt, senkinek semmi köze a városhoz, melybe megérkezett.

Az első tervek szerint teljesen átépítették volna a várost. Hogy a katonai funkciók helyett a polgáriaknak feleljen meg. De aztán rájöttek, hogy a legjobb lehetőségük megélni abból, hogy a város olyan, amilyen; megélni a múltból, melyhez addig nem volt közük.

Az elsüllyedt, víz alatti erdő a Pile-tóban jelentős turisztikai érték. De egy egész garnizon város, ahol minden polgári intézmény egykori katonai intézményben működik, még jelentősebb turisztikai érték. A kettőre együtt rá lehet építeni a városka új életét.

Megszülettek az emlékpontok, melyek a bázist birtokló két birodalom totalitárius mivoltára emlékeztetnek, s 2009-ben megnyílt a város történetét átfogó múzeum. De a történeti átfogásnál fontosabbnak tűnt a militáris érdeklődés befogása. Még sehol sem volt az a múzeum, amikor 2004-ben először megrendezték itt a Katonai Járművek Nemzetközi Találkozóját. A minden év augusztusában megrendezett találkozókra összegyűlnek messze földről, legnagyobb számban a közeli Németországból, a katonásdi szerelmesei. Beöltöznek mindenféle katonai maskarákba, főleg második világháborúsokba; mindenféle hadi bemutatókat és harcias koncerteket rendeznek nekik, ők pedig megveszik a katonai bővli, kegytárgyat, szimbólumot és bármit, amiről azt mondják, hogy a hatalmas katonai bázis területén talált tárgy és töredékek. Akinek kevesebb pénze van, katonai teherautón, csoportosan zötyög a dimbes-dombos gyakorló terepen, akinek meg sok, tankot is bérelhet. A YouTube-on látható, amint egy kedélyes család a bikinis családanyával a jármű orrán utazik egy igazi orosz tankon.

Borne Sulinowo kicsi város, kb. ötezren lakják, nem kell olyan sok, hogy megéljenek. Elég hozzá egy kis történelem, amelyből a történelem ki van vonva. Ha a történelemnek hagynák, hogy az élet tanítómestere legyen, itt irtózatosan sokat és irtózatosan sok irtózatost lehetne tanulni tőle. Csak hát az a tanulás éppoly nehéz lenne, mint amilyen értékes és hasznos. A történelem lassú folyása félreeső vidéken évszázadokon át, midőn ésszerűtlenül nagy darab természet szolgálja kevés ember otthonos szegénységét. Aztán a katonai jelenlét első foka. A részleges. Mellyel együtt lehetett élni. Aztán a kétféle, nagyon hasonló és nagyon különböző totalitárius diktatúra, köztük a háború. Hogyan csinálta az egyik, hogyan a másik, és miért úgy? Milyen logikával, mechanizmussal működtek itt a különböző történelmi képződmények, milyenek voltak a hétköznapjaik? Milyen képek, ideák, normák éltek azok fejében, akik különböző korokban és státuszokban itt éltek és haltak? Mikor, kiknek, mit jelentett a kitelepítés, a betelepítés, mennyiben ugyanazt, mennyiben mást? Nagy és nehéz kérdés, mennyiben létezik, létezhet, mennyiben érték, mennyiben nem a folyamatosság, a „szervesség” a történelemben. Mert hát ez a hely a folyamatosság és a „szervesség” ellenpróbája. Ahol a folyamatosság, a „szervesség” nyomorult évszázados mozdulatlanságát hat évtized alatt három totális történelmi váltás követte. Ha ezt a hat évtizedet rendesen és mélyen felássák, tragédiák és súlyos tanulságok tömegét bányásszák ki a múltból.

a legjobb megélhetési lehetőség

De az élet parancsa arra haladni, amerre a legjobb megélhetési lehetőség kínálkozik. A legjobb lehetőség pedig a történelem történelmetlenítésében van. Mert csak az igazságainak, tragédiáinak, drámai dilemmáinak súlyától megfosztott történelem biztosíthat egy település közösségének megélhetést, mivel az szolgálja a kikapcsolódást, a szórakozást, az egzotikum iránti igényt, a megerősítést kinek-kinek abban, ami jólesik neki, ami hiteit és balhiteit, lelkének komfortérzetét táplálja. A történelem itt az életnek nem tanító-, hanem mókamestere. Csupán erőszakkal lehetne a tanítómestert a mókamester helyébe tenni, a kényszerítéshez diktatúra kell, a diktatúrában pedig hallgat a történelem. A szabadságban meg versenyképtelen.

mondtam julinak
kivételesen ne vágja túl rövidre
másfél hónapja ennek
s felkelés után nem tudom megigazítani
valamennyire elfogadható legyen
ma felhívtam holnap tízre megyek
azt kérem nyírja egybe
tolja át a gépet
szakáll haj
ne legyen sokáig gond vele
ha jól számolom
maximum két hónapra szól
megint emberszabású lettem
mondom a tükör előtt ha végzett
elmosolyodik
sose kérdezi mit miért éppen
bajban vagyok a dátumokkal
vagy öt éve hogy rátaláltam
ha postára megyek és észrevesz

kiinteget juli
vöröses haja múkörme bokalánca van
sose szólít a nevemen
honnan tudná
a múltkori vágás után temettelek

kép | Sam-Cat, flickr.com

Birtalan Ferenc SZEPTEMBER OLYAN MESSZE VAN

 ligetmuhely.com/birtalan-ferenc-szeptember-olyan-messze-van/

akár egy csillagközi utazás emlékei az annalesekben
ezek a távolságok pillanatnyilag elképzelhetetlenek
s az éjszakai álmok bennem riognak
nem jutok el fölfejtésükig
szembesülve a visszafordíthatatlannal
képtelen vagyok befogadásra
a magam köré épített szarkofág működik
képzelem autóba ülök villamosra
sose tudom az útirányt
a bennem lévő gps sehová nem navigál
nem segítenek az ég fényei
alattam óceánok
mintha leállt volna a föld lélegzése
rettenetes a szélcsend
mély és a magas között lebegnek
világos és sötét között
galaxisok vándora

ezzel szemben
naponta kétszer mérem a vérnyomásom

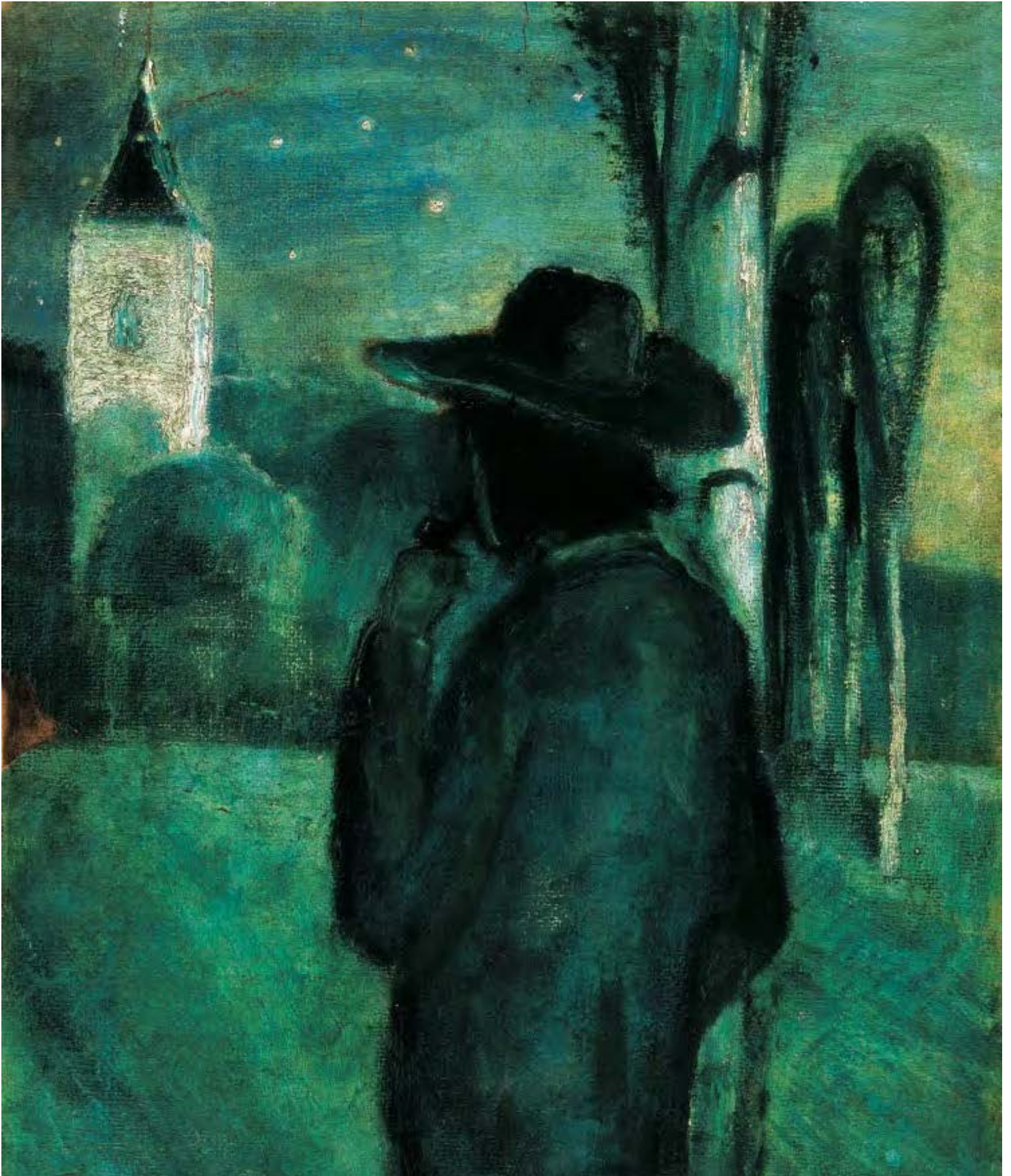
délben eszem valami melegételt
háromnaponta főzök
mosni nyáron szinte alig van mit
nem járok sehová
éjfélkor kikapcsolom a gépet
zenét se hallgatok tévét alig nézek
az outlook archívumába tettem a levelezésed
legalább a neved ne lássam
bárkivel beszélgetek
ami egyre ritkább
ragyogóan elmagyarázok mindent
talán nem túlzok
mentálisan még aránylag egyben vagyok
ez a szeptemberi dolog a misztikum világa
nem tudok foglalkozni vele
délben megmelegítem a maradékot
ablakok nyitva szellőztetni se kell
lefekszem
próbálom kiüríteni a fejem
nem gondolni semmire
nem írok e-mailt
nem telefonálsz te sem
ebben a mobil-világban nem fenyeget mint régen
hogyan elköpik elfelejtem a számod
egyedi csengőhangot nem rendeltem mellé

minden hívásban ott lehetsz

kép | Kristaps Bergfelds, flickr.com

Kiss Dániel HA MEGHAL APA

 ligetmuhely.com/kiss-daniel-ha-meghal-apa/

ha meghal apa
kifolyik belőlem
aki vagyok
egyedül
marad
akivé tettem magam
arcom
tűlevelekként rázza le
szakállam
szálanként
kerül elő
mögülem a gyerek
magában

kép | Gulácsy Lajos: Éjszaka

Szücs László Gergely ELMONDHATÓ-E MÉG A KISZOLGÁLTATOTT INDIVIDUUM TÖRTÉNETE?

 ligetmuhely.com/szucs-laszlo-gergely-elmondhato-e/

A globális pénzügyi válság okozta sokk miatt a radikális baloldalnak új kapitalizmuskritikára van szüksége, amely egyúttal a lehetséges társadalmi egyenjogúság útjait is kijelöli. Nem egészen két év alatt két bestseller is megjelent, amely a kapitalizmus végéről és a hálózati logika mentén, nem hierarchikusan egyesülő emberiségről szól. Robert Misik osztrák politikai publicista legújabb művében (*Kaputtalismus*, Aufbau Verlag, Berlin, 2016) a pénzügyi és gazdasági válságot a kapitalizmus hetvenes évektől kezdődő hanyatlástörténetének kontextusában vizsgálja. Négy évtizede történt, hogy a tőke a nagyobb nyereség érdekében egyre inkább kivonult a tulajdonképpeni termelésből és megvetette lábát a pénzpiacon, ezzel tovább erősítve a pénzügyi kapitalizmus instabilitását. A hanyatlástörténetet Misik két adattípus (a kritikák szerint) meglehetősen szelektív értelmezésével magyarázza: a piaccgazdaság dinamikájának megtörése akkor igazolható, ha a növekedésre vonatkozó adatokat következetesen összevetjük a második világháború utániakkal. A „neoliberalizmus” előretörésére és a piac antiszociális jellegére vonatkozó tézisét pedig Thomas Piketty sokszor vitatott, növekvő globális egyenlőtlenségekről szóló adataival igyekszik alátámasztani. A bemutatott interpretáció szerint a válságkezelés egyes lépései (bankmentés, takarékosági intézkedések) szociális katasztrófa felé sodorták Európát, de az ellenállás lehetséges hídfőállásait is kijelölték. Mert empirikusan igazolható, hogy ott, ahol a „közösségi termelés” bizonyos elemeiben megvalósult, elkerülhető volt a katasztrófa.

optimista diagnózis

A könyv gondolatmenete meglepően összecseng Paul Mason brit újságíró „posztkapitalizmusról” szóló művének tanulságaival (*Postcapitalism: A Guide to our Future*, Allen Lane, 2015). Mason álláspontja szerint a kapitalista piaccgazdaságnak és társadalmi rendszernek az információtechnológia térhódítása adhatja meg a kegyelemdőfést. A kortárs technikai újítások ugyanis soha nem látott termelésbővüléshez vezethetnek anélkül, hogy a növekedés a munkaerő kizsákmányolására épülne – ez régi baloldali gondolat. És a hálózati alapon szerveződő közösségek a társadalmasodás olyan formáit mutatják fel, amelyek egyértelműen szembehelyezhetők a korábbi vertikális, hierarchikus szerveződési formákkal. Az információtechnológia fejlődésével a jövőben háttérbe szoríthatók a piac által dominált közvetítési mechanizmusok, és a piaci logika teljesen kiiktatható a rendelkezésre álló javak elosztásából. A könyv alapgondolata, hogy az egyenlőség kulcsa így nem valamelyik jól beazonosítható, elnyomott társadalmi csoport (például munkásosztály), hanem a hálózati logikával szerveződő közösségek kezében van, amelyek a jövőben az állam eszközrendszerét felhasználva, például a közösségi termelési módok megalapozásával, az alapjövedelem bevezetésével tehetik le az új társadalmak alapját. A két gondolatmenet nem csak „a hálózat okozza a kapitalizmus halálát”-féle naivan optimista diagnózisban egyezik. Mindkettőben jelen van a marxizmust jellemző gyanakvás, hogy a kapitalizmus erejét csodálatos alkalmazkodási képességeinek köszönheti: így újabb integrációs mechanizmusok beiktatásával újra és újra megakadályozhatja az emancipáció megvalósítását (a kifejezés az egyes ember képességeinek és szükségleteinek megfelelő élet, vagy az autonóm életvezetés lehetőségének megteremtését is jelenti. A fogalmat a továbbiakban ebben az értelemben használom).

A két gondolatmenetet rengeteg kritika érte az elmúlt időszakban, például hogy nem ütköztetnek ellentétes érveket, vagy hogy a választott narratívából nem képesek átfogó interpretációt nyújtani a válság okairól, a kor jellegzetes konfliktusairól.[1] Fontosabb azonban, hogy a szerzők mintha nem tudnák kijelölni egy érvényes baloldali kritika nézőpontját, amelyből azonosítható, mely kortárs jelenségek utalnak a „kapitalizmus hanyatlására” és melyek rajzolják föl az emancipáció reményét. Így a kapitalizmus meghaladását állítólag elősegítő információtechnikai fejlődés és hálózati társadalom pozitív bemutatásának kontrasztjaként nem tüntetik fel meggyőzően az új kizáró mechanizmusok aggasztó jelenségeit: például a tudásmonopóliumok vagy szegmentált, manipulálható virtuális közösségek létrejöttét, és az információ-technológia fejlődésével növekvő kontroll lehetőségét.

a hatalom logikája

A kritikai elméletek nézőpontjából ezen a ponton általánosabb kérdés is felvethető. Megalkotható-e egyáltalán a mai társadalmi körülmények között hiteles kritikai narratíva, ha a „klasszikus” marxizáló kritikai elméletek tapasztalati horizontja már nem áll rendelkezésre? Leleplezhető-e a hatalom logikája, ha a mindent átható „instrumentális racionalitásról”, az élet minden részletére kiterjedő racionális munkaszervezésről, a „totális integrációról”, az elidegenedésről és eldologiasodásról szóló leírások már nem csengnek össze a kortárs társadalmak tagjainak elsődleges tapasztalataival? Elmondható-e a kiszolgáltatott, a hatalom logikája által legyűrt individuum mai története, összefüggésben az emancipáció lehetőségével?

A „projekt” fogságában

Tallár Ferenc új esszékötete (*[Az áramlások terében](#)*, Liget, 2015) különösen érdekes kérdésem szempontjából, hiszen a Magyarországon eddig megjelent legmeggyőzőbb baloldali kísérlet a hatalom és kortárs individuum helyzetének feltérképezésére. A könyv gondolatmeneteinek három dimenzióját elemzem: a *társadalmi*, *kulturális* és *demokrácia-elméleti* nézőpontból lehetőségünk nyílik a jelenlegi hatalmi konstelláció interpretációjára is. Reményeim szerint felmutatásukkal elkerülhetjük néhány kortárs marxista elmélet (például a fenti utópikus gondolatmenetek) problémáját: az elnyomás döntően gazdasági és elosztási kérdésként történő tárgyalását.

Tallár sok más társadalomtudóshoz hasonlóan úgy látja, hogy a kapitalizmus kortárs jellegzetességeinek megvilágításához az 1968-as mozgalmak dinamikájára és következményeire kell figyelni. A közbeszédben '68 rendszerint a diákmozgalmakat jelenti a hagyományellenes és tabudöntőgető ellenállási stratégiáival, az ellenkultúra kiépítésével, pacifizmusával. A kor antikapitalista mozgalmi valójában jóval differenciáltabbak voltak; a mozgalmak két fontos központjában: Olaszországban és Franciaországban például párhuzamosan zajlottak az ipari munkásság egész országot behálózó sztrájkmozgalmi és a diákság mozgalmi. Ezek egészen eltérő társadalomképre épültek és egymással mély ellentmondásban lévő követelményekkel álltak elő. A munkásság mozgalmait rendszerint igen hierarchikusan és bürokratikus felépítésű nagy szakszervezetek, nemegyszer szovjet befolyás alatt álló kommunista pártok irányították, fő törekvésük a szegénység felszámolása, a munka és a tőke közötti egyenlőbb elosztás követelése volt. Kritikájuk megfogalmazása során ugyan radikális módszerekhez folyamodtak, és több szabadidőt, jobb munkakörülményeket, egyenlőbb elosztást akartak. De értelmezhetőek voltak a rendszer logikáján belül: a rögzített munkahely és munkaidő, a homogén társadalmi kategóriák (például tőkés,

bérmunka, szakmunka), a hierarchikus munkaszervezés, a jogilag rögzített munkavállalói státusz rendszerének fenntartásával voltak megvalósíthatók.[2]

művészeti jellegű kritika

A diákság kezdettől konfliktusban állt a munkavállalók képviselőivel, mert ők a kortárs társadalmak értelmezési kereteit akarták radikálisan megkérdőjelezni. Mozgalmuk középpontjában az elidegenedés, a bürokratikus és hierarchikus viszonyok felszámolása állt, általánosabb célkitűzésük az eldologiasodott viszonyokért felelős piac, tömegkultúra és tömegtermelés látványos elutasítása, a homogenitás, az uniformizáltság megszüntetése, az egyéni differenciák elismerése volt. Követelésük így nem álhott meg a munkakörülmények és a javak elosztásának javításánál, egy „művészeti jellegű kritika” nézőpontjából olyan társadalmi viszonyok megteremtésére törekedtek, amelyek a meglévő keretek felbomlasztásával nagyobb teret biztosítanak a spontaneitásnak, a kreativitásnak, a korábban idegen egyének közötti hálózatok kiépülésének.[3]

Ahogy azt Habermas is megfogalmazta a késő kapitalizmus válságtendenciáiról szóló írásában, a '73-as olajválság utáni időszak kérdése – a rendszer felől –, hogy a válságot követően hogyan biztosítható a termelés növekedése és az átalakuló társadalom integrációja.[4] Habermas gondolatmenetében is kirajzolódik, hogy a tőke az elégedetlenségekre a növekvő állami beavatkozás eszközeivel: bértárgyalásokkal, kollektív szerződésekkel, az állami szerepvállalás erősítésével válaszolt. Ma már látható, hogy ezek a beavatkozások átmenetileg javítottak a munkavállalók helyzetén, de befagyasztották a hierarchikus viszonyokat, így új konfliktusgócot hoztak létre a munkaszervezés, a nagyobb önállóságra törekvő fehérgallérosok és a többi munkavállaló között.

Tallár diagnózisában Luc Boltanskihoz kapcsolódik, aki szerint a konfliktus feloldása, a termelés feletti ellenőrzés helyreállítása csak úgy volt lehetséges, hogy a kapitalista munkaszervezet magába olvasztotta a 68-as „művészeti kritika” önállóságra és kreativitásra vonatkozó követeléseit. A technikai, informatikai fejlődés eredményeit kihasználva ezután olyan munkaszervezés kialakítására nyílt lehetőség, amelyben eltűntek a hagyományos munkahely térbeli és időbeli keretfeltételei, a munka jogilag meghatározott státuszhoz kötöttsége. A munka világában betöltött szerep gyakran már nem szigorú hierarchikus rendszer által, hanem alkalmi projektekkel meghatározott, amelyben a felelősség és a lojalitás egyetlen alkalomra szól, a munkatársak folyamatos kicserélődése lehetővé teszi a munkaidő és a szabadidő közötti határvonal fokozatos felszámolását. Az új körülményeknek megfelelő munkavállaló „élethossziglan tanul”, megbízása rendszerint nem a szakértelem elismerésén, hanem többé-kevésbé gyorsan elsajátítható készségeken alapul.[5]

A munka új világa így kívülről megfelel a hatvanas évek sok követelésének: kreativitást, spontaneitást, horizontális viszonyokat feltételez. Nem nehéz azonban az ilyen típusú munkaszervezésből adódó rossz társadalmi közérzetre rámutatni, melynek alapja, hogy az egyén élete végéig gyors alkalmazkodásra kényszerített, ha nem akar tartósan a társadalom peremére sodródni, vagy a prekariátus növekvő rétegét gyarapítani.[6] Tágabb perspektívából nézve a rögzített státuszok felszámolása a felelősségvállalás korábbi rendszerének felbomlásához is hozzájárult, így a társadalmi kohézió és szolidaritás korábban meglévő formái is felbomlóban vannak.

Az autonómia halála

Ezen a ponton az utópikus szocializmus nézőpontjából mégiscsak felvethető, hogy az egyéni tudatosság növelésével, a hatalom ellenőrzésére alkalmas új, hálózati logika szerint szerveződő mechanizmusok intézményesítésével nem lehetne-e megteremteni az új társadalmi valóságnak megfelelő új szolidaritási viszonyokat. Ennek lehetőségét nehezíti, hogy a jelenkori válság diagnózisának mélyebb *kulturális* dimenziója is kibontható. Tallár szerint e dimenzió megjelenítéséhez a jelenkori kultúra paradigmatis jelségére, a hagyományos könyvkultúra felbomlására kell figyelniünk, hogy azután nagyobb rálátást nyerjünk a szocializációt meghatározó kultúra alapmechanizmusaira.

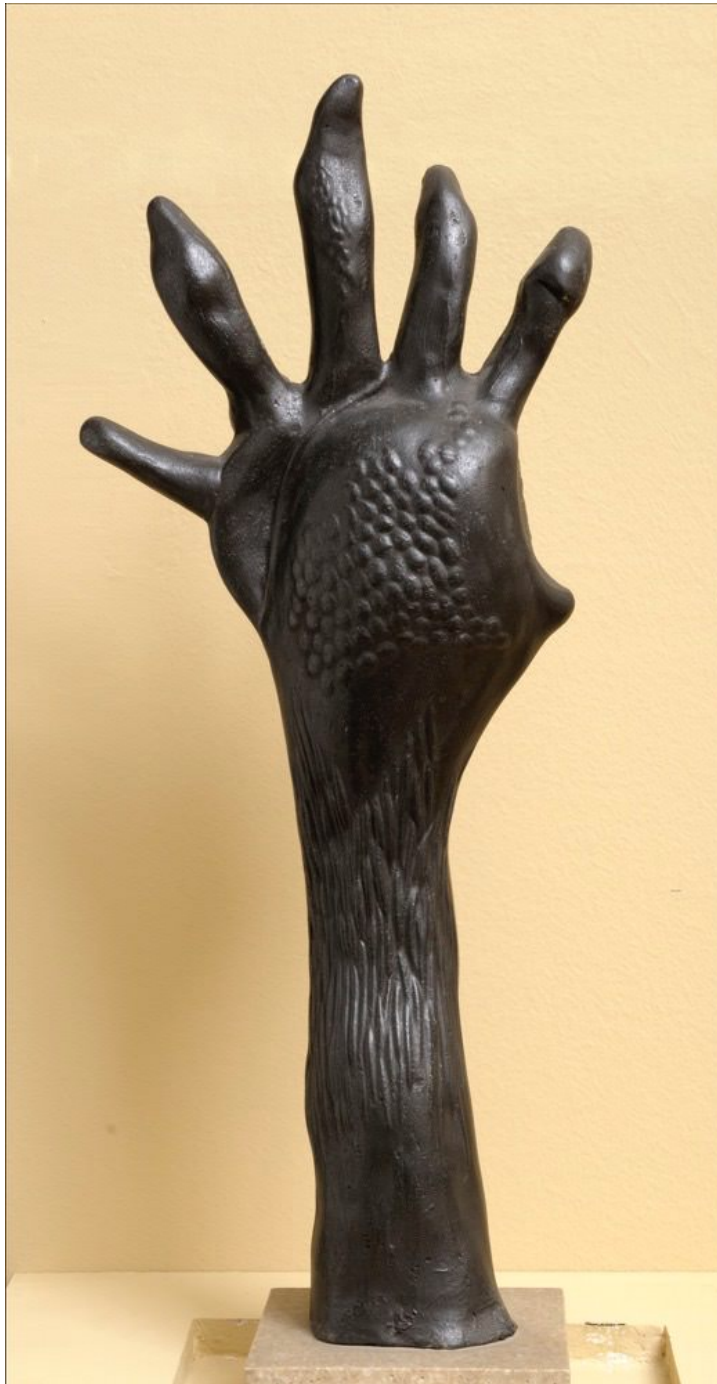
Az e-könyvek megjelenése, a hagyományos könyvkiadók megszűnése vagy átalakulása a könyvkiadás és az egész kulturális szféra radikális átalakulására utal. Ma már nem tűnik távolba mutató utópiának, hogy nem szigorúan gondozott és lektorált szövegek jelennek meg egységes és lezárt formában. Egyre inkább lehetőség van „nyitott szövegek” közlésére, amelyek gondozásából kiiktatták a szerkesztői tekintélyt, és az olvasó maga is a szöveget továbbíró, átdolgozó „szerzőtárssá válik”. Ezt a jelenséget sokan a „kultúra demokratizálódásaként” értelmezték, valójában a kultúra hagyományos önértelmezésének felszámolása. Ha a kiadó, a kritikus, a szerző és az olvasó közötti falak valóban leomlanak, lehetetlenné válik olyan autentikus nézőpont feltételezése, amelyből meglévő kánonok szerint, rögzített értékhierarchia alapján értékelhetjük a művet, végső soron ítéletet mondhatunk értékről vagy értéktelenségről. E nélkül a kulturális jelenségek többé nem helyezhetők el az európai kultúra jelentős-összefüggéseinek kontextusában, következésképpen megszakad a dialógus, amely – kultúránk hagyományos önképe szerint – a kortársak és más korszak szerzői között zajlik.[7]

így tanultunk ítéletet alkotni

A könyvforma kialakulásának azonban döntő hatása volt modern önértelmezésünk kialakulására is. A kézbe fogható könyv több évszázados, öntudatunkat alakító „metafizikai” eszmény: hogy egy gondolatmenet lezárható, önálló és a pillanatnyi aktualitástól független érvényességű. E lezárt „időtlenség” folyamatos jelenléte óriási szerepet játszott autonóm individuummá válásunkban; az elmúlt évszázadokban így tanultunk ítéletet alkotni társadalmunkról, a kultúráról – és ami az egyéni identitás szempontjából a legfontosabb – önmagunkról. A könyvben megtestesülő „rögzített tárgyállandóság” nélkül lehetetlen pillanatnyi helyzetünktől eltávolodva, a rögzített perspektívák egyikébe helyezkedve ítéletet alkotnunk a kortárs társadalomról, a hatalmi konstellációról és az ezekhez fűződő viszonyunkról.[8] Magasabb absztrakciós szinten úgy is fogalmazhatunk, hogy a nyomtatott könyvnek mint a kultúra szimbolikus tárgyának elterjedése lehetővé tette az olvasó távolságtartását az emberi szellem idegenné válásától. A vulgarizált hegeliánus állásponttal szemben azonban az idegenség, dologság napjainkban tapasztalható feloldódása nem a szabadság eljövételéhez, hanem éppen az egyenjogúság szükséges feltételét képező individuális kritika lehetőségének felszámolásához vezetett.

Tallár diagnózisában két egymástól többé-kevésbé független tendencia kapcsolódik össze. Az elmúlt évtizedekben a dekonstrukció „módszere” lett uralkodó a szellemi életben, és az eredetileg tekintélyellenes megközelítés szerint a metafizika, a megszilárdult kánonok, a „nagy elbeszélések” hatalma alól csak akkor szabadulhatunk fel, ha a gondolatot, a szöveget nem tekintjük lezárható egységnek, ha megnyitjuk az asszociációk, az elágazások és a variációk „végtelenbe vesző terét”. Ez egyben lemondás arról, hogy a kultúra, a társadalom bármelyik szegmenséről valamilyen végérvényeset vagy univerzális érvényességi igényrel rendelkező megnyilatkozást tegyünk. A dekonstrukció módszerét követő posztmodern „értelmező” nem is törekszik az érvényesség kritériumainak felállítására, pusztán kapcsolódási pontokat, átjárhatóságot keres a többé egymás alá és fölé nem rendelhető szövegek között.[9]

Komplementer folyamat az internet univerzumának kiépülése, amely rövid időn belül a tájékozódás alapformájává, az új generáció alapvető szocializációs közegévé vált. A hálózat közössége más korok olvasójával ellentétben műfajilag besorolhatatlan képi, filmszerű és szöveges információk tömkelegével találkozik; a legtipikusabb esetben nem áll rendelkezésére olyan tekintély vagy mérce, amelynek nézőpontjából ítéletet alkothatna az információ hitelességéről vagy a gondolat érvényességéről. Az internet a posztmodern gondolkodásban már sok éve meghonosodott elképzelést tette elérhetővé a tömegek számára, hogy a kultúra egészét térbeli és időbeli szegmentációt nélkülöző „hypertext”-ként kell felfognunk, melyben nincs olyan rögzíthető pont, amelyből nézve végérvényes hierarchia állítható fel a tartalmak értelmére és értékére vonatkozóan.[10]

Az egyéni szocializáció szempontjából alig visszafordítható folyamatot tapasztalunk: a kulturális és társadalmi helyzet értékeléséhez szükséges minden hierarchikus rendszer eltűnésével önértelmezésünk fogódzói tűntek el. Az „áramlások terébe” kerülő én elveszíti értelmező, tehát „lezáró” és „központosító” szerepét, végül nem tudja meghatározni saját helyzetét a világban. Az orientációs pontjait elvesztő ének le kell mondania az autonómia lehetőségéről, amely a korábban diagnosztizált szolidaritásihiány viszonyai között a kiszolgáltatottság soha nem tapasztalt formáihoz vezethet. A diagnózis után éles kritikát fogalmazhatunk meg a gondolatról, amely szerint a hálózat logikájának követése földre kényszerítheti az autonóm individuummal szembeállítható hatalmat. A hálózat logikáját és a hatalmat szembeállító szerzőknek nem csak azzal kell szembenézniük, hogy a „forradalmi” információ-technológiai fejlődés (marxista terminológiával élve) a „tőke logikája által meghatározott”. Könnyen lehet, hogy a világháló és vele együtt a hálózati társadalom robbanásszerű fejlődése olyan gyorsan alakítja át a korábbi kultúrát, hogy az egyén minden normatív viszonyrendszerét elveszítve végül teljesen védtelen marad a hatalom logikájával szemben.

Poszt-demokrácia

Tallár esszéiben az önmaga belső törvényei szerint cselekedni nem képes, autonómiáját elvesztett egyén képe jelenik meg, aki a hálózati logika szerint szerveződő társadalomban nem talál biztos fogódzókat erejének megszervezéséhez. Colin Crouch poszt-demokráciáról szóló elméletével összecsengően mondhatnánk: jelenkori problémáink legfőbb oka, hogy a kapaszkodókat elvesztő egyének nem tudják feltölteni élettel a klasszikus demokrácia formálisan továbbra is fennálló intézményeit. A tézis kidolgozása után megvilágítható lenne, hogy a parlamentek a döntéshozatal valós helyszínéből hogyan váltak színházzá vagy a demokrácia utáni időszak egyszerű díszletévé. Hogy az emberi jogok – amelyek valaha az egyéni autonómia védőbástyái voltak – hogyan váltak nagy tömegek szemében elvont és semmitmondó elvekké; hogy mi lehet az oka a választásokon a szavazási kedv látványos csökkenésének; és (a brit kilépés és a hazai kvóta-népszavazás időszakában igencsak aktuális kérdés) hogyan vált a népszavazás az önrendelkezés kifejeződéséből a populista demagógok manipulatív eszközévé? Összességében: hogyan csúszott ki a társadalom tagjainak kezéből a már meglévő kezdeményezőkézség, és hogyan vált – ha követni szeretnénk Crouch tézisét és szóhasználatát – a „neoliberális”, gazdasági érdekeket követő elit foglyává[11].

politikai kiábrándultság

Tallár nem aknázza ki a lehetőségeket a kortárs demokráciák lehetséges kritikája számára. A demokrácia jelenlegi állapotáról szóló kritikus nézőpont kijelöléséhez meglepő módon Carl Schmitt weimari köztársaságról szóló diagnózisához fordul, és azt a schmitti kérdést tartja szem előtt, hogy miképpen alapozható meg a népszuverenitáson nyugvó demokratikus társadalom a jogállam megmerevedett struktúráival szemben. Erősen kétséges azonban, hogy a schmittiánus elmélet megfelelő keretet biztosít egy kortárs baloldali társadalomkritika megalkotásához és az emancipáció lehetőségének megalapozásához. Hogy a Weimari Köztársaság elemzésekor a „társadalmi káoszról” felvázolt, igen plasztikus kép analóg lehet-e a mai társadalom állapotával. Tallár Schmitt nyomán a weimari korszakot úgy értékeli, amelyben a jogállam formailag meglévő struktúrái mellett kvázi-polgárháborús viszonyok uralkodnak, tehát a jogi normák nem képviselnek hatékony erőt a demokratikus társadalom integrációjához; a paramilitáris szervezetek utcai jelenléte dominál, és a politikai csoportosulások strukturáló erejét szinte kizárólag egy másik csoportosulás mint ellenség felmutatása jelenti, amelyet meg kell semmisíteni.[12] A mai nyugati társadalmak „hétköznapijainak” tapasztalata azonban (annak ellenére, hogy Franciaországban tart a hónapokkal korábban meghirdetett szükségállapot) nem kapcsolódik a permanens polgárháborús atmoszféra tapasztalatához. Lehet, hogy a kortárs társadalmak polgárai elveszítették megszokott értékorientációjukat (hogy a bal- és jobboldali pártok hagyományos társadalmi bázisai felmorzsolódtak, a szakszervezeti mozgalmak kora leáldozott stb.), de korunk demagóg hatalmi aktorainak felemelkedése inkább a politikai kiábrándultság jelenségéhez, valamint az egyébként apolitikus tömegeknek a terrorcselekmények és a migrációs krízis nyomán megnövekvő bizonytalanságérzetéhez kötődik, mint a kvázi-polgárháborús állapotok politikai túlfűtöttségéhez.

Vajon Carl Schmitt végtelenül pesszimista emberképe nem zárja-e ki eleve a „demokrácia helyreállításának” baloldali programját? Schmitt a Donoso Cortés és más ellenforradalmi gondolkodók politikai teológiájában megjelenő emberképet veszi alapul, amely a francia forradalom utáni politikai társadalmak tagjait a politikai

tekintélytől megszabaduló, ösztönvezérelt, dühöngő, primitív csöcselékként ábrázolja.[13] Mivel ez az emberkép kizárja – például Hannah Arendtrel vagy Jürgen Habermasszal szemben – a konfliktusok kommunikatív megoldásának lehetőségét, kérdéses, hogy a schmitti diagnózisra ráépíthető-e a „demokrácia reorganizációjának” programja, amely a társadalom tagjainak valóban megélhető szabadságot ígér. Tallárnak is el kell ismernie, hogy sem a homogén értékközösségként felfogott „demokrácia” ideálja[14], sem a kortárs társadalmak „öskáoszából” politikai egységet teremtő szuverénre, vagy egy politikai prófétára várakozás[15] nem vonzó perspektíva a kortárs demokrácia-elmélet számára. Schmitt demokrácia-elméletéhez kapcsolódva arra kényszerülünk, hogy a jogállamot a „demokratikus” normáktól független és azonosulásra méltatlan társadalmi formációként interpretáljuk. Így az azonosulás Schmitt weimar-diagnózisának normatív olvasatával eleve kizárja a (pl. Habermas által szem előtt tartott) lehetőséget, hogy a demokrácia újragondolását a szubjektív szabadságjogokat védelmező jogállam keretei között képzeljük el.[16]

a politikai társadalom minimum-feltételei

Mégis érdemes Tallár gondolatmeneteihez fordulnunk, amelyekben Schmitt elméletéből magasabb absztrakciós szinten próbál érvényes szempontokra találni egy kortárs politika-kritika számára. Eszerint a barát/ellenség viszony mint a modern politikát strukturáló dichotómia schmittiánus azonosítása arra figyelmeztet, hogy tragikus következményekkel járhat, ha az ember és ember közötti viszonyból eltűnik a differenciák azonosításának lehetősége. Az egyén ebben a megközelítésben nem készen találja magát a társadalomban, önmagára eszmélése összetett társadalmi folyamat eredménye, a társadalmi viszonyok meglévő hálózatában – a családban, egymással olykor szembenálló kulturális vagy vallási csoportokban, a társadalmi státushierarchiában, jellegzetes társadalmi érték- és érdekkonfliktusokban – megtanulja magát társaihoz képest „másnak” vagy „azonosnak” észlelni, megtanulja azokat a preferenciáit és értékeit azonosítani, amelyek a társadalmi életben orientálják.[17] A politikai társadalom így nem a szerződéses felfogásból ismert „atomisztikus szubjektumokból” áll, hanem komplex szociális beágyazottságú, folyamatosan változó individuumok és az általuk azonosulásra méltónak tekintett szociális csoportok hálózatából. Talán tényleg érdemes újra elővenni Carl Schmitt kérdését: hogyan szervezhető újra a politikai társadalom, miután az uralom alapjai elveszítették hagyományos teológiai-metafizikai megalapozottságukat? Mintha Tallár ezt a kérdést szeretné újrafogalmazni általánosabb formában és a diagnózisához illő módon: megteremthető-e egyáltalán a politikai társadalom minimum-feltételei, ha nemcsak a lojalitások sokszínű hálózata nem áll már rendelkezésünkre, de az azonosság és különbség felismeréséhez szükséges szilárd fogódzókat is elvesztettük?

A kritika lehetősége

Ha Tallár diagnózisát szigorú értelemben vett kritikai társadalomelmélet alapjává akarjuk tenni, választ kell adnunk a kérdésre: hogyan jelölhető ki a kritikai szubjektum helye az elmélet konstrukciójában. Tallár diagnózisának fontos tanulsága szerint a rögzített kánonokon és értékhierarchián, a gondolatok önállóságán alapuló kultúra utolsó nyomainak eltűnésével nincs többé semmilyen kritériumunk az értelem privilegizált szempontjának bemutatására.[18] Hogyan igényelhetjük hát a kritika érvényességét más kritikákkal vagy helyzetleírásokkal szemben, ha többé nincs lehetőségünk észszerű nézőpont azonosítására? Egy másik tanulság, hogy az egykor „önmaga szerepviszonyait egyben tartó”, „önmagával valamilyen formában egységet képviselő”, „önmaga törvényei által meghatározott” individuum teljesen feloldódott a „jelentések áramlásának végtelen terében”. [19] Ha azonban radikálisan kétségbe vonom saját magam és kritikám címzettjeinek képességét a szabad döntésre, értelmes életvezetésre, hogyan igazolhatom, hogy belátásom és a jövőért érzett felelősség beszél belőlem kritikám megalkotásakor? Hogyan tudom igazolni, hogy nem a mindent átszövő hatalom mozgat? Fontos feltevésként fogalmazódott meg az is, hogy a metafizika és az értékkanonok uralta világ végleges eltűnésével egyre távolabb kerültünk a lezárt történetek elmondásától, amelyek kontextusában az emberi cselekvések értelmet nyerhetnek. De miből nyerik értelmüket a meggyőzőnek tűnő narratívák, amelyek az individuumok növekvő kiszolgáltatottságáról szólnak? Lehetséges-e egyáltalán társadalomkritika, ha Tallár diagnózisai helytállóak? E kérdésekre nehéz választ

találni az esszében, így végül az emancipáció útjának kijelölésétől is távol kerülünk. Tallár izgalmas gondolatmeneteitől viszont nem áll távol, hogy írásomat nyitva hagyott kérdésekkel zárjam.

A cikk megírását az MTA Posztdoktori Kutatói Program támogatta.

[1] Werner Plumpe: *Der Markt ist tot, es lebe das Netz*, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2016. 06. 11. http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/der-markt-ist-tot-es-lebe-das-netz-14260472.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2

[2] Tallár Ferenc: *Individualizmus – individuumok nélkül. Avagy hogy került a Nagy Generáció a Hálóba?* In: *Az áramlások terében*, Liget Műhely Alapítvány, 2015. 73–74.

[3] I. m. 75–77.

[4] Jürgen Habermas: *Válságtendenciák a kései kapitalizmusban*. In: Felkai Gábor (szerk.): *Válogatott tanulmányok*. Atlantisz, Budapest, 62.

[5] Tallár Ferenc: *Individualizmus – individuumok nélkül. Avagy hogy került a Nagy Generáció a Hálóba?* In: i. m. 80–83. és *A művészeti kritikáról, és a „nem is tudom miről”*. *Avagy csöbörből vödörbe?* In: i. m. 88–89.

[6] Tallár Ferenc: *A proletariátustól a prekariátusig és tovább. Avagy az áramlások terébe vetve*. In: i. m. 134.

[7] Tallár Ferenc: *Légy a levesben? Avagy We are the Web?* In: i. m. 23–24.

[8] I. m. 19–20.

[9] I. m. 27–30.

[10] I. m. 31–34.

[11] Colin Crouch: *Postdemokratie.*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 2008. 10.

[12] Tallár Ferenc: *A „politikai”, avagy kísérlet egy lehetetlen tárgy megalkotására. Kortársunk, Carl Schmitt?* In: i. m. 157-170.

[13] Ulrich Rödel – Günter Frankenberg – Helmut Dubiel: *Die demokratische Frage*, Suhrkamp Frankfurt am Main, 1989. 133.

[14] Tallár Ferenc: *A „politikai”, avagy kísérlet egy lehetetlen tárgy megalkotására. Kortársunk, Carl Schmitt?* In: i. m. 168.

[15] I. m. 173.

[16] L. pl. Habermas: *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1992. 203.

[17] Tallár Ferenc: *A „politikai”, avagy kísérlet egy lehetetlen tárgy megalkotására. Kortársunk, Carl Schmitt?* In: i. m. 179-182.

[18] Tallár Ferenc: *Individualizmus – individuumok nélkül. Avagy hogy került a Nagy Generáció a Hálóba?* in. *Az áramlások terében*, Liget Műhely Alapítvány, 2015. 50.

[19] Im. 55. 58.

kép | Jakovits József szobrai

Győri Orsolya A MEGFELELŐ IDŐZÍTÉS

 ligetmuhely.com/gyori-orsolya-a-megfelelo-idozites/

Alfonz úr cirkuszának művészei éjt nappallá téve az igazgató figyelméért versengtek, és azon vitatkoztak, ki a cirkusz legnélkülözhetetlenebb tagja.

Egy napon Madame Maskara bekopogott az igazgatóhoz.

– Alfonz úr, a kasszástól úgy értesültem, megduplázódott a bevételünk. A sikert jelentős részben a magaménak

érezem, hiszen a plakátokon az új kollekciónban szerepelnek az artisták. Képzelve, még a városi cirkusz vezetője is felkeresett, és a mostani fizetésem dupláját ígérte, ha a társulatához szerződöm! Én ugyan szívesebben maradnék, de...

– Madame Maskara, örömmel megduplázom a fizetését. A munkája valóban felbecsülhetetlen – és Alfonz úr mélyen meghajolt.

A béremelésnek hamar híre ment. Megint kopogtattak. A bohóc lépett a szobába.

– Alfonz úr, talán emlékszik, hogy a múlt hónapban elnyertem a „hónap nevetetője” címet. Azóta több programszervező iroda is ajánlatot tett...

– Mennyi fizetésemelést szeretne, Kornél? – sóhajtott Alfonz.

Kornél mondott egy cseppet sem mulatságos összeget, az igazgató felvonta szemöldökét, számolt, és kissé kevesebbet ajánlott. Kornél rábólintott, kezet ráztak. Ezután, az igazgatói iroda előtti folyosót előzönlötték a társulat tagjai. Ott volt az oroszlánszelídítő, a légtornász, az idomár, a sátorépítők és a takarítók. Mindnyájan méltóbb megbecsülésre vágytak.

Az utolsók között nyitott be az igazgatóhoz Metronóm Rezső, a muzsikuskok karmestere.

– Alfonz úr, együtt ettük meg kenyerünk javát. Hallom, a többiek mind béremelést kaptak. Úgy vélem, én is megérdemlem. A taktust sosem rontom el, de ha nem ügyelnék, a trombitás mindig előbb, a hegedűs meg utóbb lépne be, aminek elképzelhetetlen következményei lennének...

Alfonz nagy szemeket meresztett.

– A ritmus a lelke mindennek – folytatta volna Rezső, de Alfonz a szavába vágott:

– Rezső, kérem, hagyjuk az udvariaskodást! Nem megfelelő az időzítés. Épp régi barátságunk miatt tartom fent ezt az igen költséges és divatjamúlt zenekart. Más cirkuszokban már rég keverőpulton dolgozik a technikus, én meg zenekari árkot ásatok Önnek. Már régen át kellett volna térnünk a gépi zenére. Nem adhatok Önnek béremelést, a muzsikájukra szánt összeg így is pénzkidobás!

– Ha úgy gondolja, hogy a jelenlétem teljesen fölösleges, akkor elmegyek. Isten Önnel, Alfonz! – És lógó orral elhagyta az irodát.

Alfonz úr keverőpultot rendelt, alkalmazott egy DJ-t, és felmondott a zenekar muzsikusainak. A próbák alatt ugyan a légtornászok, az artisták, de még az idomárok is panaszkodtak, hogy ez az új zene valahogy nem az igazi, Alfonz azonban csak legyintett, hogy majd megszokják.

Az első, új zenére ütemezett előadás kétségkívül modernebb volt, és talán a közönségnek is jobban tetszett volna, ha nem adódnak gondok. De adódtak. A pónik a régi ütemre léptettek, és a lovak hátán a balerina elvétette az ugrást. Kész szerencse, hogy lábát nem törte. Az igazi bajok a légtornászok számánál kezdődtek. A rúdhinta föl-le járt, mint egy metronóm. A gépből azonban teljesen eltérő ritmusú táncdal szólt. A légtornászok legjobbika, Gepárd Gusztáv intett a DJ-nek, csináljon valamit, de az nem vette észre a jelzést, mert a keverőpulton babrált. Gusztáv többször is a rúdert nyúlt, mégsem kapta el. A közönség feszülten figyelt, néhányan morgolódtak. Gusztáv akkor rászánta magát, és ugrott. Ott lógott az új hintán, majd amikor a másokra lendült volna, elvétette. A biztonsági háló mentette meg az életét.

A közönség felhördült és elégedetlenül mormogott.

Előadás után Alfonz magához hívatta a halálugrásairól híres Gepárd Gusztávot.

– Drága barátom, hogyan eshetett meg ez a szörnyűség?

– Magam sem értem. Korábban nem vonta el a figyelmemet a zene, és Rezső mindig rajtam tartotta a fél szemét. Talán soha többé nem tudok fellépni...

Alfonz elhatározta, hogy visszahívja a karmestert. A város legelegánsabb éttermében talált rá. Frakkos alakjának

legkisebb mozdulatára varázslatos zene szólalt meg.

– Nincs szabad asztalunk, hetekkel előbb kell foglalni – állt az igazgató elé egy pincér.

– Csak Metronóm művész úrral szeretnék beszélni...

– Éjfél után jöjjön vissza! Most nagyon elfoglalt, mindjárt kezdődik a jazz-blokk.

Alfonz úr órák hosszat várt, míg végre bejutott a karmester öltözőjébe. Rezső a sminkasztalnál ült. Frakkjában, fehérre púderezve egészen olyan volt, mint egy régi vágású bűvész. A cirkuszigazgató rögtön a lényegre tért.

– Barátom, Ön valóban nélkülözhetetlen. Belátom, tévedtem. Bocsásson meg, és térjen vissza hozzánk! A korábbi fizetése háromszorosát adom!

– Pénzért nem lehet mindent megvásárolni, Alfonz. Itt végre improvizálhatok a zenészeimmel! Eszembe sincs visszamenni a cirkuszi kötöttséghez! – azzal ajtót mutatott a hívatlan vendégnek.

Az igazgató dúlt és fúlt és napokig kerülte az artistákat. A nyári szezon kezdete előtt Madame Maskara kereste fel az igazgatót.

— Alfonz úr, visszautasíthatatlan ajánlatot kaptam egy új varietétől. Remek a hangulat, szórakoztató a program, a társulat pedig mesés! Biztosan megérti, hogy nem tudtam nemet mondani. A szerződéselem úgylis lejár néhány nap múlva...

Alfonz csak hápogott, hogy most adott fizetésemelést, de Madame Maskara ügyet sem vetett rá. Felocsúdni sem volt ideje, amikor megint kopogtattak az ajtaján. A zsonglőrök és az artisták alig fértek az irodába.

– Igazgató úr, elszerződünk máshová. A héten még számíthat ránk, de hétfőtől máshol lépünk fel.

– De hát hová mennek? Miért nem szóltak korábban? Épp a nyári szezon előtt... Elégedetlenek voltak a fizetésükkel? Vagy a kosztal? Beszéljük meg!

Az artisták azonban csak hümmögtek. Aznap felmondott az idomár, a kötél-táncos és a bűvész is. Az igazgató kénytelen volt új művészeket keresni.

Őszre járt már az idő, mire Alfonz úr cirkuszának új műsora összeállt.

Az évadnyitó előadásokon azonban alig volt néző, a beszállingózó közönség pedig kerekét oldott még a szünet előtt. Alfonz nem értette, mi történt. Korábban dugig volt a sátor, pótszék-sorokat kellett beállítani. Rosszul értette volna az idők szavát? Aztán hozzá is eljutott a hír. Az emberek a pékségekben, a cukrászdákban, de még a henteseknél is az új varietéről suttogtak. Egy csodálatos szórakozóhelyről, ahol késdobálók a pincérek, színorgiában fürdik a színpad, visszavonult színésznők éneklék a slágereket, de új üdvöskék táncolnak körülöttük, és megfordul a város színe-java. Azt beszélték, hogy a bűvész igazi bankókat varázsol a pezsgőspoharakba és a dekoltázsokba. A hangulat fergeteges, igazi, háború előtti tréfákkal! Nem lehet tudni, ki az igazi bűvész és ki a bohóc, mi szemfényvesztés és mi igazi csoda, ki a néző, és ki a beépített előadó. A műsor rögtönzésre épül, így sosem ugyanaz. Az illuzionista a pezsgőzők között jár, a kötél-táncos az asztalok fölött spárgázik. A virágárosok kandírozott ibolyát szolgálnak föl, a mixerek sosem hallott koktélokat kínálnak. A zenekart különös karmester dirigálja, aki néha kiragad muzsikusi kezéből egy-egy hangszert, és maga is játszani kezd.

Alfonz csak hetekkel később tudott nagy nehezen egy belépőjegyet venni. A varietében divatjamúlt melódia szólt, amit szaxofon szaggatott kísértetiesen szomorkássá. Az egyik mixerben Alfonz felismerte régi zsonglórét, az asztalok fölött piruettező balerinában a korábbi kötél-táncosnőt. Hát ezek mind ide szerződtek el? A színpadra épp kellékeket toltak be.

A harcsabajszú bűvész, akiben egykori késdobálójára ismert az igazgató, úgy tett, mintha karmester lenne. A zenekar követte intéseit, és szörnyű hangzavar támadt. Az ál-bűvész ekkor befogta fülét, majd gyorsan hadonászni kezdett a tükör előtt, ahonnan kilépett Metronóm Rezső, aki rögtön a helyes ütemben dirigálta zenészeit. Egy önként jelentkezőt kértek a színpadra, s valaki feltámogatta a hüledező Alfonz urat, akinek persze esze ágában sem volt szerepelni, de ezzel úgy látszott, senki sem törődik.

Az ál-bűvész a késeit élezte, miközben segédje odakötözte a tiltakozó Alfonzot egy álló utazóbőröndhöz. Közben a bohóc, aki csak most somfordált fel a színpadra, elemelte a harcsabajszos papírpénzzel teli bukszáját. A pénzekből repülőket hajtogatott, s mintha kések lennének, körbedobálta az álmélkodó Alfonzot. A repülők mind belefúródtak a ládába.

A közönségnek nevetni sem volt ideje, mert az ál-bűvész megfordult, és elkiáltotta magát:

– Te tolvaj! – majd pillanatok alatt eldobálta késeit. A kések pontosan eltaláltak minden pénzből hajtogatott repülőt. A közönség felhördült és éljenzett.

– Önként jelentkezőnket nagy taps illeti! Bátorságáért megnyeri az összes bankjegyet! Kérlek, oldozd el az urat! – fordult az ál-bűvész segédjéhez.

Alfonz leevickélt a színpadról, ömlött róla a veríték. Ruhája széthasogatva. Eszébe sem jutott a pénz. A nézők barátságosan, röhögve hátba veregették.

– Nézd már, úgy maga alá csinált, hogy a pénzt is elfeledte...

– Várom a színpadra egy másik önkéntest – duruzsolta álmosító hangon az ál-bűvész. – Kevésbe veszélyes mutatvány lesz, még nagyobb díjazással. Olyanok jelentkezését várom, akik nem túl szemérmesek – kacsintott. – Ki vállalja?

Majd minden kéz a magasba emelkedett. Alfonz az illuzionistát kereste a függöny mögött. Mi következhet még itt?

– Esetleg az iménti úr még tud nekünk mutatni valamit? – kérdezte a bohóc.

Éktelen kacagás volt a válasz erre a közönség soraiból. Minden szem a megtépzott Alfonzra tapadt, aki csak a fejét csóválta.

– Na, akkor ki jelentkezik?

A levegőbe repült az összes kéz. Jelentkeztek az ajtónállók és a virágárosok, a hegedűsök és a felszolgálók. Alfonz megdöbbenve tapasztalta, hogy az ő keze is a levegőbe emelkedett. Hiába akart elfutni, széke a magasba emelkedett és egyre gyorsabban forgott. A reflektorok rátapadtak. Alatta suttogni kezdtek az emberek.

– Mégis a társulat tagja lesz...

– Beépített ember...

– Nézd, máris vetkőzik...

Alfonz, bár nem akarta, megszabadult nyakkendőjétől, cipőjétől, ingétől és frakkjától is. A szék a színpad fölé lebegett. Az illuzionista ekkor kilépett a függöny mögül. Keze, mint a karmesteré, lágy hullámban járt. A reflektorok színes ruhát festettek Alfonz meztelen testére.

– A király új ruhája – hajolt meg a bohóc. A társulat többi tagja is pukedlizett.

A közönség torkaszakadtából nevetett.

– Már megbocsáss, de ez inkább a meztelen valóság! – így a bűvész.

– Hölgyeim és uraim, a kasszánál kedvezményes kondibérleteket árulunk – sóhajtotta a kötél tánccosnő –, ügyeljünk, hogy sose érjen minket készületlenül hasonló helyzet!

Alfonz lelépett lebegő székéről, próbálta eltakarni szürke alsógatyáját, és a függöny mögé bújni. Bankók hullottak a nyakába. A világítás hirtelen falusi háttérrel varázsolt elébe, kútkávéval. A hasbeszélő hangosan kukorékol.

– Kukurikú, mi történt? Aranyos lányunk hazatért!

A közönség teli szájjal nevetett.

Alfonz úr arra tért magához, hogy óvatosan pofozgatják. Ahogy feltekintett, Metronóm Rezső aggódó tekintetét látta. Mellette az illuzionista lóbálta óráját: tikk-takk-tikk-takk. Alfonz felült és körülnézett. Úgy tűnt, a régi sátor alatt vannak mindnyájan.

– Mi történt? – fordult társulata tagjai felé.

– Túl vagyunk az első főpróbán. Ön hipnotizálható, Alfonz. Be tud ugrani Margitka helyett – felelte határozottan Rezső.

– Felkészült az előadásra? – nézett mélyen a szemébe az illuzionista.

– Milyen előadásra? Nekem más dolgom van...

– Ugyan már, a jegyeket bárki elveszi a nézőktől. Ha beválik médiumnak, fizetésemelésről is szó lehet! Tudja, mennyit betegeskedik Margitka! Ideje gondoskodni az utánpótlásról – mosolygott barátságosan Rezső. – Csak egy dolgot ne felejtessen el, barátom – tikk-takk-tikk-takk lengette karját, mint egy metronóm –, mindig pontosan kövesse a bűvész úr óráját, mert a megfelelő időzítés a lelke mindennek!

illusztráció | Moldován Mária